

Διαλογική (Βιο)τεχνολογία;
Τὸ πρόβλημα τῆς (Βιο)τεχνολογίας ὡς ὀριστικῆς
καὶ ἀμετάπτωτης οὐτοπίας:
ἀπὸ τὸν *Marx* καὶ τὸν *Heidegger* στὸν *Bostrom*,
τὸν *Stuart Russell* καὶ τὸ σκοτεινὸ ἄστρο τῆς ἐπιθυμίας

Πρωτοπρ. Νικολάου Λουδοβίκου*

Κάθε σύγχρονη συζήτηση περὶ Τεχνολογίας ἐγγράφεται ἤδη στὴν ἐπικράτεια τῆς ἰσχύος της καὶ ἀπολογεῖται ἤδη ὑπὲρ αὐτῆς: ἀφορᾶ ἢ τεχνολογία πλέον, καὶ αὐτὸ εἶναι συγκλονιστικό, εἰς τὸ ἐξῆς: στὸ ἴδιο τὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου καὶ ὄχι ἀπλῶς σὲ ἓναν ἀκόμη, ἱστορικὰ πρόσκαιρον, τρόπο του. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ, ὅπως ἔδειξε ὁ Heidegger, δὲν θὰ καταπέσει καὶ δὲν θὰ ὑπερβαθεῖ ποτέ¹. Καὶ εἶναι ἀκριβῶς ἀπὸ αὐτὴ τὴ διάλεξη τοῦ Heidegger τοῦ 1955 ποὺ θὰ ξεκινήσουμε τὴ συζήτησή μας.

1

Ὅπως ἐπιχειρήσαμε νὰ δείξουμε ἄλλοῦ², ἡ Τεχνολογία ἔγινε προνομιακὸς τρόπος ἀνύψωσης μιᾶς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἢ κατάφαση τῆς ὁποίας,

---

* Ὁ πρωτοπρεσβύτερος Νικόλαος Λουδοβίκος εἶναι Καθηγητὴς Δογματικῆς καὶ Φιλοσοφίας στὴν Ἀνωτάτη Ἐκκλησιαστικὴ Ἀκαδημία Θεσσαλονίκης.

1. Martin Heidegger, *Die Frage nach der Technik*, ἀγγλ. μετάφρ. W. Lovitt, *The Question Concerning Technology and Other Essays*, Garland Publishing, Inc., New York & London 1977, σ. 39.

2. Βλ. π. Ν. Λουδοβίκου, *Ἡ Ἀνοικτὴ Ἱστορία καὶ οἱ Ἐχθροὶ της: ἡ Ἄνοδος τοῦ Βελούδινου Ὀλοκληρωτισμοῦ*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2020, σσ. 254-257, ὅπου βρίσκονται οἱ παραπομπές στα ἔργα τῶν φιλοσόφων ποὺ ἀκολουθοῦν.

ἀπὸ τὸν Διαφωτισμό, δὲν μπόρεσε νὰ συγκαλύψει τὴν περατότητα καὶ εὐθραυστότητά της. Ἡ κατὰ Bacon «βασιλεία τοῦ ἀνθρώπου», ὅπου ὁ ἄνθρωπος εἶναι, κατὰ τὸν Descartes, «ὁ κύριος καὶ κάτοχος τῆς φύσης», ὁδηγεῖ στὴν Καντιανή «κατοχή τοῦ κόσμου» καὶ τὸ διαφωτιστικὸ δόγμα τῆς ἀπόλυτης προόδου, χωρὶς τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα, τὴ χάρη καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ «σωτηρία». Ὁ ὑπερανθρωπισμός, ὡς ἀπωθημένη μίμηση ἑνὸς ἐξοντωμένου Θεοῦ, εἶναι ὅμως ἀμείλικτος: δὲν ἀνέχεται ἀκριβῶς τὴ μερικότητα καὶ τὴν ἀδυναμία αὐτῆς τῆς ἀπογυμνωμένης ἀπὸ τὴν Πρόνοια ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ζητεῖ σὲ λίγο τὴν ἀναβάθμισή της. Γιὰ νὰ διορθωθοῦν καὶ νὰ ὑπερβαθοῦν οἱ ἐγγενεῖς ἀτέλειες τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου, χρειάσθηκε –κατ’ ἀρχὴν σὲ πολιτικὸ ἐπίπεδο– ὁ Ὀλοκληρωτισμός, μὲ τὴν ἱστορικὴ μορφή τοῦ Ναζισμοῦ, τοῦ Φασισμοῦ καὶ τοῦ Σοβιετικοῦ Κομμουνισμοῦ (καὶ ὁ πειρασμὸς αὐτὸς ἔχει, ὅπως νομίζουμε, μέλλον, ἂν καὶ στὴν καινούργια μορφή ἑνὸς Βελοῦδινου Ὀλοκληρωτισμοῦ, ὅπως ὑποστηρίξαμε προσφάτως³). Σὲ ψυχικὸ ἐπίπεδο, ἐμφανίσθηκαν διάφορες μορφές ψυχοθεραπείας γιὰ νὰ κραταιώσουν τὸ παραπαῖον Ἐγὼ τῶν ἐπιχειρούντων τὴν πραγμάτωση τοῦ ὑποκατάστατου αὐτοῦ τοῦ Θεανθρωπισμοῦ, ποὺ εἶναι ἀκριβῶς ὁ Ὑπερανθρωπισμός – πρόκειται κυρίως γιὰ τὴν Ἀμερικανικὴ Ψυχολογία τοῦ Ἐγὼ, τὴν ὁποία καταριόταν ὁ Jacques Lacan γιὰ τὰ ἀναλώσιμα καὶ εὐπεπτα παρεπόμενά της. Τέλος, στὸ ἐπίπεδο τῆς ἄμεσης βιολογικῆς ζωῆς ἐμφανίσθηκε ἡ Τεχνολογία καὶ ἡ Βιο-τεχνολογία, ἀποσκοπώντας ξεκάθαρα στὴ δημιουργία τοῦ *Homo Deus*, κατὰ τὴ γνωστὴ ἔκφραση τοῦ Harrari ἑνὸς τεχνο-βιολογικοῦ ὄντος δηλαδή, τὸ ὁποῖο ἐπιτελεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τὸν κόσμον ἐπίσης καὶ τὴ λειτουργία ἑνὸς θεοῦ, δηλαδή –φιλοσοφικώτερα– ἑνὸς ὄντος αὐτο-νοηματοδοτούμενου πλήρως.

Θεωροῦμε συνεπῶς ὅτι ὁ διαχωρισμὸς μεταξὺ Τεχνολογίας καὶ Βιο-τεχνολογίας εἶναι μᾶλλον καταχρηστικός: κάθε μορφῆς Τεχνολογία εἶναι στὸ βάθος Βιο-τεχνολογία, ὑπὸ τὴν εὐρύτερη ἔννοια πὼς ἐπιδρᾷ καίρια καὶ διαμορφώνει τὴν ἀνθρώπινη ψυχο-βιολογικὴ ὑπόσταση καὶ πὼς, οὕτως ἢ ἄλλως, σὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀπώτερη βαθύτερη διαμόρφωση ἀποσκοπεῖ ἐν τέλει. Καὶ μὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἔννοια κατανοοῦμε τὴ

3. Βλ. *Ἡ Ἀνοικτὴ Ἱστορία καὶ οἱ Ἐχθροὶ της...*, ὅ.π.

θέση του Heidegger, ότι η τεχνολογία είναι –σήμερα πλέον– ένας τρόπος αποκάλυψης της αλήθειας των όντων⁴.

Κυκλοφορούν πράγματι δεκάδες βιβλία πλέον για την ιστορία της Τεχνολογίας, με την ευρεία έννοια, μεταξύ των λαών, από την προϊστορία μέχρι σήμερα, αλλά καμμιά απολύτως άλλη εποχή δεν απέκτησε τον τίτλο της *Τεχνολογικής Έποχής*, όπως η δική μας. Και τούτο διότι σήμερα πλέον η Τεχνολογία εισήλθε στην ίδια την ουσία του ανθρώπου και του κόσμου του, καθιστώντας τεχνολογική όχι μόνον την Έπιστήμη, αλλά ακόμη και την τέχνη και τη θρησκεία, ακριβώς διότι επιβάλλει παντού, ως σφραγίδα έγκυρότητας μοναδική, ακριβώς αυτό το στοιχείο που αποτελεί το ιδιαίζον χαρακτηριστικό της. Το χαρακτηριστικό αυτό είναι, κατά τον Heidegger, ο ανθρώπινος υποκειμενικός έλεγχος πάνω στη φύση των όντων, αντί της αρχαιοελληνικής ανοικτότητας και υπακοής σε αυτήν. Αυτό δε με τη σειρά του προκύπτει από την απόδοση του όρου «υποκείμενο» από τον Καρτέσιο, για πρώτη φορά, μόνον στον άνθρωπο, ενώ τα υπόλοιπα όντα καθίστανται έτσι *αντι-κείμενα* του αυθαίρετου στοχασμού και της ανάλογης πράξεως και χρήσεως από μέρους του μοναδικού αυτού ατομικού υποκειμένου⁵.

Στην πραγματικότητα, με την Τεχνολογία ή συνθήκη αυτή έγγίζει τον κολοφώνα της. Ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τώρα τα όντα απλώς ως διαθέσιμα προς χρήση, στα όρια αυτού που ο Heidegger αποκαλεί *Gestell* (σκελετό, πλαίσιο) και ο μεταφραστής του έχει αποδώσει στα αγγλικά ως “Enframing” (λέξη δυσμετάφραστη μονολεκτικώς στα ελληνικά: πρόκειται για την τοποθέτηση σε πλαίσιο ή, πιο ελεύθερα ίσως αν και όχι με ακρίβεια, περιχαράκωση), όρος που περιγράφει ακριβώς το ψυχονοητικό ιστορικό πλαίσιο, το οποίο κυριαρχικά επιβάλλει τρόπους με τους οποίους το πραγματικό, δια της Τεχνολογίας, αποκαλύπτεται ως απολύτως διαθέσιμο και αναμένον την ανθρώπινη χρήση του: αποκαλύπτεται δηλαδή ως “standing-reserve” (θα λέγαμε ως «ύφιστάμενο απόθεμα») – και όλο τούτο το γεγονός καθίσταται ένα «πεπωμένο» (*destining*), προσδιοριστικό για τη σύγχρονη ιστορία⁶. Αυτό που ωστόσο αποτελεί την κατ’ έξοχην πτώση του ανθρώπου είναι το ότι

4. Ό.π., σσ. 11-12.

5. Βλ. Martin Heidegger, *Die Frage nach dem Ding*, Niemeyer, Tübingen 1962, σσ. 81-82.

6. Heidegger, *The Question...*, σσ. 23-24.

φθάνει ἔτσι τελικὰ νὰ ἀντιληφθεῖ ἐπίσης καὶ τὸν ἑαυτό του ὁ ἄνθρωπος ὡς *standing-reserve*, ὡς «ὕφιστάμενο ἀπόθεμα»⁷. Στὴν περίπτωση αὐτὴ παύει νὰ ἀκούει τὴ φωνὴ τῶν πραγμάτων· ἐγκλωβίζεται στὸν ἑαυτό του, χάνοντας ταυτόχρονα τὴν αἴσθηση τῆς μοναδικότητάς του, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπο τῆς, κατὰ Heidegger, δυνατότητας ἐκ-στάσεως ἀπὸ τὴν οὐσία του. Ἡ κυριαρχία τοῦ τεχνολογικοῦ *Enframing* μπλοκάρει ἐπομένως τὴν ἴδια τὴ λειτουργία τῆς ἀλήθειας καὶ κάθε πιθανή τῆς ἀποκάλυψη.

Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει πὼς ἡ ἴδια ἡ ἀλήθεια, ὡς φιλοσοφικὴ μεταφυσικὴ, δὲν εἶχε ἤδη ἐγγίσει τὸ τέλος τῆς. Καὶ αὐτὸς ποὺ ἀναγγέλλει τὸ τέλος αὐτὸ εἶναι, κατὰ τὸν Heidegger, ὁ Nietzsche. Ἀναλύοντας τὴ γνωστὴ φράση τοῦ τελευταίου: «ὁ Θεὸς εἶναι νεκρός», ὁ φιλόσοφος παρατηρεῖ πὼς τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ὑπεραισθητὸς κόσμος δὲν εἶναι πλέον πειστικός, δὲν παρέχει πιά ζωὴ. Ἡ μεταφυσικὴ, δηλαδὴ στὴν πραγματικότητα, κατὰ τὸν Nietzsche, ὀλόκληρη ἡ Δυτικὴ φιλοσοφία, κατανοούμενη στὴ βάση τῆς ὡς Πλατωνισμός, εὐρίσκεται στὸ τέλος τῆς. Ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche κατανοεῖ τὴ φιλοσοφία του ὡς ἀντιπαράθεση στὴ μεταφυσικὴ, ὡς κίνηση ἐναντία στὸν Πλατωνισμό⁸. Στὴν προοπτικὴ αὐτῇ, τὸ τέλος αὐτὸ ἔγκειται στὴ μετατροπὴ τοῦ εἶναι σὲ ἀξία⁹ καὶ ἐν συνεχείᾳ στὴν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο νέκρωση τῆς ὄντολογικῆς του δυναμικῆς. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια ἡ ἴδια ἡ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τῆς Δυτικῆς σκέψεως δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ὁ Μηδενισμός¹⁰, ὁ ὁποῖος κατεδαφίζει ἀκριβῶς τὸν κόσμον αὐτὸ τῶν ὑπεραισθητῶν ἀξιῶν, γιὰ νὰ θέσει ἐν συνεχείᾳ νέες, πραγματοποιώντας μία «μεταξίωση (*revaluing*) ὅλων τῶν ἀξιῶν». Ἡ δημιουργία αὐτῶν τῶν νέων ἀντι-μεταφυσικῶν ἀξιῶν ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν Nietzsche ἐπίσης «Μηδενισμός», ὡς ὀλοκλήρωση τοῦ καταστρέφοντος τὶς παλαιᾶς ἀξίες Μηδενισμοῦ· συνεπῶς ὁ ὅρος Μηδενισμός ἔχει διπλὴ σημασία: ὡς ἀπαξίωση τῶν ἀνώτατων μεταφυσικῶν ἀξιῶν ἀπὸ τὴ μία καὶ τὴ δημιουργία νέων ἀπὸ τὴν ἄλλη¹¹. Καὶ φυσικὰ ὁ τρόπος αὐτοῦ τοῦ Μηδενισμοῦ νὰ καταστρέφει ἀξίες

7. Ὁ.π., σ. 27.

8. Μελετοῦμε ἤδη τὸ δεύτερο μέρος τοῦ παραπάνω βιβλίου τοῦ Heidegger, τὸ ὁποῖο ἔχει τὸν τίτλο: “The Word of Nietzsche ‘God is Dead’”, σ. 61.

9. Ὁ.π., σ. 102.

10. Ὁ.π., σ. 67.

11. Ὁ.π., σσ. 67-68.

καὶ νὰ δημιουργεῖ νέες εἶναι ἡ θέληση γιὰ δύναμη. Συνεπῶς, ἡ ἴδια ἡ οὐσία τῆς Δυτικῆς σκέψης εἶναι, τόσο γιὰ τὸν Nietzsche ὅσο καὶ γιὰ τὸν Heidegger, ἡ θέληση γιὰ δύναμη¹².

Τί σημαίνει αὐτὸ στὴν πράξη; Σημαίνει ὅτι «ἡ οὐσία (ἡ ὄντοτητα) τοῦ ὑποκειμένου μεταβάλλεται στὴν ὑποκειμενικότητα τῆς αὐτοβελιούμενης αὐτο-συνειδησίας, ἡ ὁποία τώρα φανερώνει τὴν οὐσία τῆς ὡς θέληση γιὰ θέληση. Ἡ θέληση εἶναι, ὡς θέληση γιὰ δύναμη, ἡ προσταγὴ γιὰ περισσότερη δύναμη»¹³. Συνεπῶς «ἡ θέληση πρέπει [...] νὰ θέσει τὴν προϋπόθεση γιὰ ἓνα ἐθέλιν-πέρα-ἀπό-τόν-ἑαυτὸ τῆς. Ἡ θέληση γιὰ δύναμη πρέπει, πάνω ἀπὸ ὅλα, νὰ θέτει προϋποθέσεις γιὰ διατήρηση τῆς δύναμης καὶ ἀναβάθμιση τῆς δύναμης. Στὴ θέληση ἀνήκει ἡ θέση τέτοιων προϋποθέσεων, οἱ ὁποῖες συνδέονται ἐσωτερικά»¹⁴. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἡ θέληση γιὰ δύναμη δημιουργεῖ νέες ἀξίες: «Ἡ θέληση γιὰ δύναμη θέτει ἀξίες στὸν βαθμὸ ποῦ συνιστᾶ τις προϋποθέσεις τῆς ἀναβάθμισης καὶ σταθεροποιεῖ τις προϋποθέσεις τῆς διατήρησης [τῆς δύναμης]. Ἡ θέληση γιὰ δύναμη εἶναι, στὴν οὐσία τῆς, ἡ ἀξιο-θετοῦσα θέληση. Οἱ ἀξίες εἶναι οἱ προϋποθέσεις γιὰ διατήρηση-ἀναβάθμιση, ἐντὸς τοῦ εἶναι τῶν ὄντων ποῦ ὑπάρχουν»¹⁵. Συνεπῶς, στὸ πλαίσιο τῆς Δυτικῆς σκέψεως ἐν γένει «ἡ ἐνορατικὴ αὐτο-βεβαίωση τῆς ὑποκειμενικότητας ἀποδεικνύεται πὼς εἶναι ἡ δικαίωση ποῦ ἀνήκει στὴ θέληση γιὰ δύναμη...»¹⁶. Καὶ βεβαίως, συνεχδοχικά, «ἡ ἀνθρωπότητα ἡ ὁποία θέλει τὸ ἀνθρώπινο εἶναι τῆς ὡς θέληση γιὰ δύναμη, καὶ βιώνει αὐτὸ τὸ ἀνθρώπινο εἶναι ὡς ἀνῆκον στὴν πραγματικότητα ἐκείνη ἡ

12. Ὁ.π., σ. 79.

13. Ὁ.π., σσ. 79-80: “the *ousia* (beingness) of the *subiectum* changes into the subjectness of self-asserive self-consciousness, which now manifests its essence as the will to will. The will is, as will to power, the command to more power”.

14. Ὁ.π., σ. 80: “The will must [...] posit a condition for a willing-out-beyond-itself. The will to power must, above all, posit conditions for power-preservation and power-enhancement. To the will belongs the positing of these conditions that belong intrinsically together”.

15. Ὁ.π., σσ. 80-81: “The will to power values inasmuch as it constitutes the conditions of enhancement and fixes the conditions of preservation. The will to power is, in its essence, the value-positing will. Values are the preservation-enhancement conditions within the Being of whatever is”.

16. Ὁ.π., σ. 91: “The intuitive self-certainty of subjectness proves to be the justification belonging to the will to power...”.

ὅποια προσδιορίζεται στήν ὀλότητά της ἀπὸ τὴ θέληση γιὰ δύναμη, προσδιορίζεται ἀπὸ ἓνα εἶδος ἀνθρώπινης οὐσίας τὸ ὁποῖο ὑπερβαίνει καὶ πηγαίνει πρὸς πέρα ἀπὸ τὸν μέχρι τώρα ἄνθρωπο. Τὸ ὄνομα γι' αὐτὸ τὸ εἶδος ἀνθρώπινης οὐσίας ποὺ ὑπερβαίνει τὴν μέχρι τώρα ἀνθρώπινη φυλὴ εἶναι “ὑπεράνθρωπος”¹⁷.

2

Ἡ ἀνάλυση τοῦ Heidegger δὲν στερεῖται προβλημάτων –καὶ σημαντικῶν μάλιστα– εἰδικὰ ὅταν φθάσει ἡ ὥρα τῶν λύσεων, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω. Πρὸς τὸ παρὸν ὅμως θὰ συνεχίσουμε νὰ χρησιμοποιοῦμε τὶς παρατηρήσεις του πρὸς διάγνωση αὐτοῦ τοῦ ζητήματος, τὸ ὁποῖο συνιστᾶ ἡ Τεχνολογία, πρὸς κριτικὴνπραγμάτευση. Ὅστόσο, ἡ πρώτη ἄμεση νεωτερικὴ διατύπωση τοῦ ζητήματος αὐτοῦ, τοῦλάχιστον ἐὰν πιστέψουμε τὸν Κώστα Ἀξελό, εὐρίσκεται στὸν Marx, ὅπως ὁ Ἑλληνας στοχαστὴς ἐπιχειρηματολογεῖ στὸ ἔργο τοῦ Marx *Penseur de la Technique*¹⁸. Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἐπανῆλθε πρόσφατα στήν ἐπικαιρότητα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ καταδεικνύει πειστικὰ τὴ σημασία τῆς Τεχνικῆς στὸν ἴδιο τὸν πυρῆνα τοῦ Μαρξικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἀκριβῶς γιατί μέσῳ αὐτῆς ὑποτίθεται, κατὰ τὸν Marx τοῦ Ἀξελοῦ, πὼς αὐτο-παράγεται ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄνθρωπος μετασχηματίζοντας τὴ φύση σὲ ἱστορία. Ἔτσι ἡ Τεχνικὴ εἶναι ὁ τρόπος συνένωσης θεωρίας καὶ πράξεως, σκέψεως καὶ δράσεως, λόγου καὶ τέχνης. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐπιδιώκει ὁ Marx νὰ δώσει ὑπόσταση σὲ μίαν «ἀπόλυτη πράξη» (κάτι ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴ συνειδητὴ του προσπάθεια νὰ μετασχηματίσει τὴν Ἑγελιανὴ «ἀπόλυτη γνώση» στὰ μέτρα αὐτοῦ ποὺ θεωρεῖ ὡς πραγματικὸ ἄνθρωπο, μὲ πόθους καὶ ἀνάγκες δεμένους ἀποκλειστικὰ μὲ τὸν ὕλικὸ αὐτὸ κόσμον), μὲ σκοπὸ, μεσσιανικὸ καὶ ἐπαναστατικὸ, νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν

17. Ὁ.π., σσ. 95-96: “The humanity which wills its own being human as the will to power, and experiences that being human as belonging within the reality determined in its entirety by the will to power, is determined by a form of man’s essence that goes beyond and surpasses man hitherto. The name for this form of man’s essence that surpasses the race of men up to now is ‘overman’”.

18. Editions de Minuit, Paris 1969.

ένότητα φύσεως-ιστορίας, ατόμου και κοινότητας, μέσα ακριβώς στην πράξη του ανθρώπου. Το πρόβλημα ωστόσο είναι, κατά τον Άξελό, ότι ο Marx άφ' ενός δεν θεωρεί το δεδομένο της φύσεως ως πηγή κάποιας σοφίας, αλλά αποκλειστικά ως αντικείμενο της ανθρώπινης πράξης, και άφ' άλλου ότι δεν κατάφερε να κατανοήσει τη συμπληρωματικότητα μεταξύ του πνευματικού και του υλικού στοιχείου και ότι άπλως άντέστρεψε την προτεραιότητα μεταξύ τους, άφανίζοντας σχεδόν το πρώτο προς χάρη του δεύτερου. Αυτή λοιπόν ακριβώς ή στάση του Γερμανού φιλοσόφου, κατά τον Έλληνα σχολιαστή του, όδήγησε σε μία ύπερτίμηση της πράξεως και έν συνεχεία σε μία ιδεολογία που άρνεϊται όποιαδήποτε βαθύτερη πνευματική σημασία της φύσεως προς χάρη της παντοδυναμίας του *homo technicus*, ή όποια ύποτίθεται πως αϋτή και μόνη γεννά ιστορία. Ό Marx θέλει ό άνθρωπος να ξεπεράσει την άλλοτρίωσή του, με τόν να κατακτήσει τόν κόσμο μέσω μιας τεχνικής άπολύτως άπελευθερωμένης άπό κάθε δήτην κεκρυμμένη έγγενή σοφία της φύσεως, άφοϋ σε μία τέτοια δήτην σοφία έβλεπε τά ίχνη του Έγγελιανού ιδεαλισμοϋ. Άρνούμενος κάθε μορφή ύπερβατικότητας, ό πατέρας του κομμουνισμοϋ όδήγησε τόν στοχασμό του, κατά τόν Άξελό, στην κατάφαση ένός άδυσώπητου παιγνίου αϋτόνομης ισχύος (τό όποιο άνέλαβε ευχαρίστως να φέρει εις πέρας, κατά τόν Marcuse, ό Σοβιετικός – και όχι μόνον – Μαρξισμός).

Έτσι και ό Marx ύποκύπτει κατ' οϋσίαν άπολύτως στην έσωτερη λογική της Δυτικής μεταφυσικής, δηλαδή τή θέληση για δύναμη, παρά τόν ότι, θεωρητικά, αϋτήν τή μεταφυσική φαίνεται διαπρυσίως να τήν άρνεϊται: ή ίδια ή βαθειά δομή της σκέψεως του άνήκει ωστόσο σαφώς στην ίδια αϋτή Δυτική μεταφυσική παράδοση, τήν όποία άπλως άντιστρέφει.

Μεταφερόμενο λοιπόν τόν ένα και μοναδικό σχήμα, αϋτό της θέλησης για δύναμη, ειδικότερα στη Βιο-τεχνολογία, για να εισέλθουμε στά ένδότερα της συζήτησής μας, μάς προσφέρει πιθανώς και έναν τρόπο κατανόησης του σύγχρονου «τρανσουμανισμοϋ» (*transhumanism*). Οί νέες τεχνολογίες, που άποσκοποϋν στη σωματική και νευροβιολογική έν γένει μεταβολή της ανθρώπινης φύσεως, μπορεί κάποιος να πεί ότι τήν περιχαρακώνουν (*enframe*), τοποθετώντας τήν στην τάξη ένός άντικειμενοποιημένου «ύφισταμένου άποθέματος», στην προοπτική

ἀκριβῶς τῆς ἐπίτευξης μεγαλύτερης δυνάμης, πρὸς ὑπέρβαση τῶν ὁρίων τῆς ἴδιας τῆς μέχρι τώρα ἀνθρωπινότητας. Ἡ πρόθεση ὡστόσο φαντάζει γοητευτική: πρόκειται γιὰ τὴν “Human Genetic Enhancement”, τὴ γενετική ἀναβάθμιση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ἔρχεται ὡς συνέπεια τῆς μετανεωτερικῆς ἀποκλειστικῆς ἀνάδειξης τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς μοναδικῆς πηγῆς ἀλήθειας τοῦ ὑποκειμένου, μὲ τὸν ταυτόχρονο ἀποκλεισμό τοῦ ἀρχαίου κοσμικοῦ Λόγου, καθὼς καὶ τῆς Ἰουδαιο-χριστιανικῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας¹⁹. Ἔτσι, ὅπως προσφάτως γράψαμε, μετὰ τὴν ἄνοδο τοῦ νεωτερικοῦ αὐτοαναφορικοῦ ὑποκειμένου «ἡ ἐκφρασιοκεντρικὴ εὐδοκίμηση τοῦ κυρίου τῶν νοημάτων ἀτόμου, δημιουργεῖ τὴν φαντασίωση μιᾶς φύσης *à la carte*, ἡ ὁποία τρόπον τινὰ ἐπιλέγεται ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο, ἀντὶ νὰ τὸ ἐπιλέγει – ἡ ἐποχὴ τῆς Βιοτεχνολογίας εἶναι χωρὶς ἄλλο, ὁ παράδεισος ἐνὸς τέτοιου Μεταδιαφωτιστικοῦ ὑποκειμένου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐλευθερία νὰ εἶναι ὁ ἑαυτός του ἔχει μετατραπεῖ στὴν ἐλευθερία νὰ τὸν ἀνακατασκευάζει βιο/ψυχοτεχνολογικά, νατουραλιστικὰ φυσικὰ καὶ διόλου πλέον ὑπερβατικά. Στὰ μάτια αὐτοῦ τοῦ φαντασιωμένου τῆ βιο/ψυχοτεχνολογικῆ ἀνακατασκευῆ τῆς φύσης τοῦ ὑποκειμένου, τὰ ἀρχαῖα ὄριά της, τοῦ προκαλοῦν φρίκη ἀνεκλάλητη –ὅπως καὶ ἡ πιθανὴ Χριστιανικὴ της κατάπαυση στοὺς κόλπους ἐνὸς Θεοῦ ποὺ τὴν προσέλαβε καὶ τὴ διεκδικεῖ ὡς διαλογικὸ νόημα»²⁰. Ἔτσι ἡ ἀνθρώπινη φύση γίνεται ἀντικείμενο χειραγώγησης, δηλαδὴ κατευθυνόμενης μετάλλαξης, φλερτάροντας μὲ μία δυνητικὰ ἀπέραντη ἐπέκταση τοῦ ἀνθρώπινου βίου καὶ ἐν ταυτῷ τῆς ἀνθρώπινης γνώσης καὶ –φυσικά– τῆς ἀπόλαυσης. Εἶναι ὅμως τόσο ἀπλὸ ὄλο αὐτό;

3

Ὅπως συνήθως συμβαίνει σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, ἡ προοπτικὴ αὐτὴ ἔχει καὶ τοὺς θεωρητικούς της· στοχαστὲς κατ’ ἀρχὰς ὅπως τὸν Andy Clark καὶ τὸ βιβλίον του *Natural Born Cyborgs: Minds, Technologies, and the*

19. π. Ν. Λουδοβίκου, *Ἡ Ἀνοικτὴ Ἱστορία καὶ οἱ Ἐχθροὶ της...*, ὅ.π., σσ. 253-257.

20. π. Ν. Λουδοβίκου, ὅ.π. σ. 257.

*Future of Human Intelligence*²¹, ή τους Brad Allenby και Daniel Sarewitz και το βιβλίο τους *The Techno-Human Condition*²². Αυτοί θα μάς πουν ότι, όπως το τοποθετεί ο Clark, «ήμασταν πάντοτε Cyborgs» ή, κατά τους Allenby και Sarewitz, ότι πάντοτε, από την εποχή ήδη της ανακάλυψης των πρώτων εργαλείων, υπήρξαμε αναβαθμιζόμενοι (*enhanced*) και κατά κάποιον τρόπο ήδη *transhuman*²³. Οι δύο συγγραφείς θεωρούν πως είναι λάθος να διακρίνουμε μεταξύ «έξωτερικών» τεχνολογικών χρήσεων, όπως είναι π.χ. τα γεωργικά εργαλεία ή τα γυαλιά που φορούμε και των τυχόν «έσωτερικών» τεχνολογικών χρήσεων που φέρνει ή νεώτερη (Βιο)τεχνολογία – υπ’ αυτήν την έννοια «τίποτε καινούργιο δεν συμβαίνει», αφού ο άνθρωπος επιδιώκει απλά τη βιολογική του πληρότητα σε κάθε περίπτωση, αυτο-αναβαθμιζόμενος ανάλογα²⁴. Συνεπώς και η τυχόν γενετική αναβάθμιση δεν σημαίνει κάποια επανάσταση που να εγείρει, δήθεν για πρώτη φορά, ήθικα διλήμματα και αναθεωρήσεις²⁵. Ο Clark από την άλλη ισχυρίζεται πως ο άνθρωπος, ήδη από τη στιγμή που άρχισε να γράφει, άρχισε να εισάγει την τεχνολογία στον διανοητικό του κόσμο²⁶. Τους φόβους κάποιων φιλοσόφων για απώλεια έλεγchu ο συγγραφέας τους θεωρεί υπερβολικούς και ασύστατους²⁷, υποστηρίζοντας πως δεν θα είναι ο έλεγχος αυτός περισσότερο επιτυχής ή μη σε σχέση προς τον λίγο ή πολύ επιτυχημένο ή αποτυχημένο τρόπο με τον οποίο ή ανθρωπότητα ανέκαθεν αντιμετώπιζε τις αναβαθμίσεις της. Αυτό που ο συγγραφέας φαίνεται ωστόσο να παραβλέπει –μεταξύ άλλων– είναι το γεγονός πως οι τρομακτικές δυνάμεις ή δυνατότητες που είναι δυνατόν να απελευθερωθούν σήμερα πλέον με τις πιθανές αστοχίες (ή και έσκεμμένες παραχρήσεις) στη χρήση των παραπάνω τεχνολογιών, είναι ικανές να καταστρέψουν, και μάλιστα πολυειδώς και πολυτρόπως, πιθανώς για πάντα, τόσο την οίκεία μας εικόνα του κόσμου,

21. Oxford University Press, 2004.

22. MIT Press, Cambridge MA 2011.

23. *Ο.π.*, σ. 2.

24. *Ο.π.*, σ. 15.

25. *Ο.π.*, σ. 17

26. Clark, *δ.π.*, σ. 6 κ.έ.

27. Clark, *δ.π.*, σ. 175: “The kind of control we, both as individuals, and as society, look likely to retain is precisely the kind we always had: no more no less. The fear of ‘loss of control’, as we cede more and more to a web of technological innovations is simply misplaced”.

ὅσο καὶ κυρίως τὴν εἰκόνα καὶ τὴν ψυχοβιολογικὴ πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τὸν γνωρίσαμε κατὰ τὶς τελευταῖες δεκάδες χιλιάδες χρόνων, ὡς *homo sapiens*. Εἶναι ἐπίσης δυνατὸν νὰ ὑποβαστάξουν τὴν ἔκρηξη τῆς πλέον τρομερῆς καὶ ἀνελέητης μορφῆς ὀλοκληρωτισμοῦ ποὺ γνώρισε ποτὲ ὁ κόσμος, καθὼς ἡ τεράστια θέληση γιὰ δύναμη, τὴν ὁποία (μποροῦν νὰ) ὑπεριδοῦν καὶ τὴν ὁποία (μποροῦν νὰ) προαγάγουν, δὲν μπορεῖ νὰ ὀλοκληρωθεῖ χωρὶς ἐξελιγμένες μορφές ἀκρας ἐπιτήρησης. Ἐδῶ μάλιστα ἔγκειται καὶ μία ἐπιμέρους χρησιμότητα τῶν παρατηρήσεων τοῦ Heidegger, ἐφ' ὅσον ὑποδεικνύουν ἀκριβῶς πῶς, ἀφοῦ ἡ θέληση γιὰ δύναμη ἀποτελεῖ τὴν ἴδια τὴν οὐσία τόσο τῆς ἀνθρώπινης ὑποκειμενικότητος ὅσο καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας καὶ κοινωνίας ἐν γένει, συνεπῶς εἶναι πάρα πολὺ δύσκολο νὰ ἀποφύγουμε αὐτὲς ἀκριβῶς τὶς δυσάρεστες ἐξελίξεις.

4

Εἶναι στὸ σημεῖο αὐτὸ χρήσιμο νὰ ἀναζητήσουμε πρὸς βοήθεια τὴν παλαιότερη σοφία, κατ' ἀρχάς τοῦ Hans Freyer, ὁ ὁποῖος ἤδη ἀπὸ τὸ 1955 προέβλεψε μερικὰ πολὺ σημαντικὰ πράγματα²⁸. Ὁ ἐξέχων αὐτὸς Γερμανὸς κοινωνιολόγος στὸ σημαντικὸ αὐτὸ βιβλίο του, καὶ ἀφοῦ μνημονεύσει ὡς πρῶτο γνωστὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ Διαφωτισμοῦ τὴν πίστη στὴν ἀναπόφευκτη πρόοδο ὡς ἐξευγενισμὸ τῶν ἠθῶν, μακριὰ ἀπὸ ἓνα (μεσαιωνικὸ κυρίως) παρελθὸν ποὺ γρήγορα ταυτίσθηκε μὲ τὴν ὠμότητα, τὴ βαρβαρότητα καὶ τὴν ἀγριότητα, καὶ ὡς δεῦτερο τὴν παράλληλη μέγιστη σὲ σημασία στροφὴ τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὴν κατασκευὴ μηχανῶν, καταγίνεται μὲ τὸ μείζον γεγονός τῆς ἐποχῆς, τὸ ὁποῖο, κατὰ τὴν γνώμη του, εἶναι ἡ γένεση τῆς ἰδεολογίας, αὐτοῦ τοῦ «δευτερογενοῦς συστήματος», ὅπως τὸ ὀνομάζει. Ἡ ἰδεολογία ὡς «δευτερογενὲς σύστημα» εἶναι ἀκριβῶς ἡ κατ' ἀρχὴν θεωρητικὴ κατασκευὴ πού, ἰσχυριζόμενη πῶς γνωρίζει τὸν πραγματικὸ ἀνθρώπο, τὸν συρρικνώνει σὲ στοιχειώδεις ὀρμές καὶ τάσεις/ἔνστικτα, ἀποσιωπώντας τὸ πιθανὸ βαθύτερο νόημα καὶ τὸ ὑπαρξιακό/πνευματικὸ τους βάθος καὶ

28. Στὸ κλασικὸ ἔργο του *Theorie des gegenwärtigen Zeitalters*, Deutsche-Verlags-Anstalt, Stuttgart.

ἐν συνεχείᾳ τοῦ ὑποδεικνύει στανικῶς τὸ εἶδος ζωῆς ποῦ τοῦ πρέπει. Ἡ καταγωγὴ τῶν «δευτερογενῶν συστημάτων» ὑπῆρξεν ἡ Θρησκεία, σὲ ἄρρωστες, ζηλωτικὲς μορφές ποῦ ἐκκοσμικεύθηκαν, καὶ τὰ συστήματα αὐτὰ διατηροῦν τὴν ψευδο-θρησκευτικὴ μορφή μιᾶς καταναγκαστικῆς ἀπολυτότητας ποῦ ἀπομονώνει τὸν ἄνθρωπο· μιᾶς ἀπολυτότητας ἣ ὁποία, γιὰ τὸν σκοπὸν ἀκριβῶς αὐτόν, ἔχει μεγάλη ἀνάγκη νὰ οἰκειποιεῖται τὴν ἐπιστήμη, καὶ μάλιστα ἀκριβῶς στὴν πρὸ ἀποτελεσματικὴ μορφή της, τὴν Τεχνική. Ἡ Τεχνική ἔχει ἐπιπλέον τὸ χρειαζόμενον ἐν προκειμένῳ προτέρημα νὰ εἶναι θεωρητικὰ «σιωπηλὴ», ὡς διάνοιξη καὶ ἐξασφάλιση δυνατοτήτων γιὰ ἄδηλους ἀκόμα σκοπούς, μὲ εὐκόλο τελικὸ νόημα τὴν ἀποτελεσματικότητα καί, κατὰ συνέπεια, τὴν ἰσχύ. Δὲν ἐρωτᾶ πλέον ὁ ἄνθρωπος ἐὰν τὸ μέσο εἶναι κατάλληλο, ἀλλὰ τὸ μέσο ζητεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, μέσα σὲ μία καταναγκαστικὴ προφάνεια, ἐὰν θὰ τὸ θέσει σὲ λειτουργία – καὶ πολλὰς φορὲς τὸ ἐπιβάλλει αὐτό.

Ἀλλὰ μὲ τὸν τρόπον αὐτόν ἡ τεχνικὴ γίνεται ἡ ἴδια ἡ οὐσία τῆς ἐποχῆς αὐτὸ ποῦ βλέπει ὁ Freyer, πέρα ἀπὸ τὸν Heidegger, εἶναι ὁ ἄριστος πιθανὸς συνδυασμὸς τῆς Τεχνικῆς μὲ τὰ «δευτερογενῆ συστήματα» στὴ σαφῶς ἔτσι διαγραφόμενη τάση πρὸς τὸν Ὀλοκληρωτισμό. Πρόκειται γιὰ τὸν ἄμεσα διαγραφόμενο ὀρίζοντα κινδύνου, ἀμέσως μόλις τὰ τεχνικὰ μέσα πρὸς κατακυριαρχίαν τῶν μαζῶν διαμορφωθοῦν καὶ ἡ κοινωνία ὁμογενοποιηθεῖ: ἡ ἀπόλυτη τάση συρρίκνωσης καὶ ἀφομοίωσης τοῦ ἀνθρώπου στὰ ἀπολύτως στοιχειώδη του χαρακτηριστικὰ καὶ ἡ δαιμονικὴ (καὶ μὲ τὴν χρῆση βίας) ὥση πρὸς ἀνα-κατασκευή, ἀνα-μόρφωση, ἀνα-κατεύθυνσή του, χωρὶς καμμιά ἐπικίνδυνη ἐλευθερία καὶ χωρὶς κανένα μεταφυσικὸν ὀρίζοντα, κορυφώνουν ἀκριβῶς αὐτὴν τὴν καταναγκαστικὴν ἀποτελεσματικότητα, στὴν ὁποία τὰ «δευτερογενῆ συστήματα» μὲ τὴ βοήθεια τῆς Τεχνικῆς συντείνουν²⁹.

Τὰ «δευτερογενῆ συστήματα» παραποιοῦν, πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτό, τὴν Ἱστορία, ἀποσπώντας ἀπὸ αὐτὴν ὅ,τι τοὺς συμφέρει καὶ μεθερμηνεύοντας κατὰ τὸ δοκοῦν ὅ,τι τοὺς ἐξυπηρετεῖ. Βασίζονται πάντοτε

29. Περιγράφει ἐδῶ βέβαια ὁ Freyer τὸν κλασικὸν Ὀλοκληρωτισμό. Στὸν ἐπικείμενο «Βελοῦδινο Ὀλοκληρωτισμό», ὅπως τὸν ἀποκαλοῦμε, δὲν ὑπάρχει πλέον καμμία βία καὶ ἡ λειτουργία τῆς ἰδεολογίας εἶναι παντελῶς διαφορετικὴ καὶ ἐλεύθερη – παράγεται ὁ Ὀλοκληρωτισμὸς αὐτὸς μὲ τὴν ἀμέριστη βοήθεια τῶν θυμάτων του. Βλ. τὸ βιβλίον μας *Ἡ Ἀνοικτὴ Ἱστορία καὶ οἱ Ἐχθροὶ της...*, ὅ.π., κεφ. 5.

στὸν σχεδιασμό, τὴν ἐπίβλεψη, τὴν πρόβλεψη ἐναντία σὲ ὅτιδήποτε στὸν ἄνθρωπο εἶναι ἀληθινό, ἀσχημάτιστο, αὐθεντικὸ καὶ ἐλεύθερο. Πρόκειται γιὰ τὴν παλαιότερη φαντασίωση τοῦ Comte, νὰ «ὀργανωθεῖ ἡ Πρόνοια τοῦ Θεοῦ», νὰ μεταμορφωθεῖ δηλαδή ἡ Ἱστορία ἀπὸ τόπο ἀποκάλυψης τοῦ Θεοῦ σὲ τόπο ἀποκάλυψης τοῦ ἀνθρώπου (ὅπως ἄλλωστε νόμισαν ὅτι κάνουν οἱ Marx καὶ Engels), ὅπου ὁ ἄνθρωπος παίρνει διῆθεν τὴν Ἱστορία στὰ χέρια του καὶ γίνεται ὁ ἀτεγκτος ὁδηγὸς της. Ἡ πρῶην «Βασιλεία τοῦ Θεοῦ» μεταβάλλεται τότε σὲ σύστημα παραγωγῆς ἀνδρεικέλων καὶ ἐγκοσμιοκρατικὴν ἐσχατολογία. Ἐὰν ἤδη ὁ Ranke γνώριζε πὼς ἤδη ἡ ἰδέα τῆς προόδου ἀρκεῖ γιὰ νὰ ὑποτάξει τὴν Ἱστορία σὲ μίαν ἀφηρημένη ἀρχή, σήμερα ὁ χιλιασμὸς τῆς προόδου ἔχει μεταπέσει σὲ μία πανηγυρικὴ τῆς πραγμάτωσης στὴ βασιλεία τῆς μάζας, δηλαδή στὴν ἐπικράτεια τῶν ψυχῆ τε καὶ σώματι προσαρμοσμένων στὰ γρανάζια τοῦ συστήματος ἀνθρώπων. Ἡ βασικὴ θέση τοῦ Freyer ἐν προκειμένῳ εἶναι πὼς ἡ χιλιαστικὴ φαντασίωση μιᾶς ἐγκόσμιας εὐτυχισμένης προόδου ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ «περατώσει» τὴν Ἱστορία σὲ ἓναν ἐπινοημένο τελικὸ στόχο, πέραν τοῦ ὁποῖου κανένα διαφορετικὸ μέλλον δὲν προσδοκᾶται. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι, ἀντίθετα μὲ ὅ,τι ἀνεμένετο ἀπὸ τοὺς οὐτοπικοὺς ἐκσυγχρονιστές, οἱ συγκρούσεις μέσα στὸν ἐκβιομηχανισμένο κόσμο εἶναι εὐκολώτερες καὶ ὀδυνηρότερες ἀπὸ ὅ,τι προηγουμένως, τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ οἰκονομία δὲν εἶναι διόλου εἰρηνικὰ καὶ ἡ πολιτικὴ εἶναι γεμάτη ἐπικίνδυνες καὶ αἱματηρὲς ἐντάσεις, τὰ «δευτερογενῆ συστήματα» τῶν συγχρόνων ἰδεολογιῶν μοιάζουν, παρὰ ταῦτα, νὰ μετατρέπονται σὲ βιοτικὸς νόμους καὶ συνταγὲς εὐτυχίας, μὲ πλήρη ἀποσιώπηση τῶν παράπλευρων ἀπωλειῶν (ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου), καὶ μάλιστα σὲ ὀλόκληρο τὸν πλανήτη.

5

Ἡ (Βιο)τεχνολογία λοιπὸν προβάλλει ὡς ὄχημα τῆς θέλησης γιὰ δύναμη, «περιχαρακώνοντας» (*enframing*) τὴν ἀνθρώπινη φύση ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρη τὴ Δημιουργία στὴν τάξη τοῦ ἀντικειμενοποιημένου καὶ καταναγκαστικῶς μεταλλασσόμενου «ὕφισταμένου ἀποθέματος»

(*standing-reserve*) καθ' ὁδὸν πρὸς ἕναν (Βελούδινο πλέον) Ὀλοκληρωτισμό, ὅπου ἡ ἰδεολογία εἶναι ἀπλῶς προσχηματική καὶ ὡστόσο πάντοτε μηδενιστική καὶ (χυδαίως) μειωτική τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου του – καὶ σήμερα πλέον μὲ ἄμεσο τὸν κίνδυνο τῆς ἐξαφάνισης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἢ/καὶ τῆς ἐφιαλτικῆς μετατροπῆς του σὲ δεξαμενὴ ἀντλησης πρώτων ὑλῶν ἀπὸ μία ἐπερχόμενη γενεὰ ὑπερευφυῶν μηχανῶν (οἱ ὁποῖες καὶ θὰ πραγματώσουν τὸ ἀπόλυτο ἰδεῶδες τῆς θέλησης γιὰ δύναμη), ἂν ἀκούσουμε τὸν Nick Bostrom. Διότι, ὅπως φαίνεται, σήμερα, πέραν πάσης σχετικῆς προσδοκίας καὶ πρόβλεψης, ἡ Τεχνολογία ποῦ διετέλεσε ὄργανο τῆς θέλησης γιὰ δύναμη εἶναι πλέον δυνατὸ νὰ αὐτονομηθεῖ, μετατρεπόμενη ἀπὸ μέσον τῆς θέλησης γιὰ δύναμη σὲ ὑποκείμενο ἄσκησης τῆς!

Ἀλλὰ ἡ πρώτη μορφή ἄσκησης ἰσχύος ἀπὸ μέρους τῆς Τεχνικῆς ἔχει περιγραφεῖ πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν Bostrom, στὸν ὁποῖο θὰ ἐπανέλθουμε, ἀπὸ τὸν Marshall McLuhan, ἤδη στὴ δεκαετία τοῦ '60. Πρόκειται γιὰ τὸ διάσημο βιβλίο του *Understanding Media, the Extensions of Man* (1964)³⁰, στὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ ὁποῖου διατυπώνει τὴν περίφημη ἀρχή του (ποῦ εἶναι καὶ ὁ τίτλος τοῦ κεφαλαίου): «Τὸ Μέσο εἶναι τὸ Μήνυμα». Αὐτὸ ποῦ θέλει ὁ McLuhan νὰ πεῖ ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι «οἱ προσωπικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις ὁποιοῦδήποτε μέσου –δηλαδή ὁποιασδήποτε προέκτασης τοῦ ἑαυτοῦ μας– πηγάζουν ἀπὸ τὴν καινούργια κλίμακα ποῦ εἰσάγει στὶς ὑποθέσεις μας κάθε προέκταση τοῦ ἑαυτοῦ μας, ἢ, μὲ ἄλλα λόγια, ὁποιαδήποτε καινούργια τεχνολογία»³¹. Ὅπως ἐξηγεῖ περαιτέρω, «κάθε ἐφεύρεση ἢ τεχνολογία εἶναι προέκταση ἢ αὐτοακρωτηριασμός τοῦ φυσικοῦ σώματός μας καὶ κάθε τέτοια προέκταση ἀπαιτεῖ νέες ἀναλογίες καὶ νέες ἰσορροπίες ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ὄργανα καὶ προεκτάσεις τοῦ σώματος»³². Ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ τὴν Παλαιοδιαθηκικὴ ἔννοια τοῦ «εἰδῶλου», ὅπως ἀπαντᾷ γιὰ παράδειγμα στὸν 134ο Ψαλμό, γιὰ νὰ ἰσχυρισθεῖ ὅτι: «ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ καὶ πάντες οἱ πεποιθότες

30. Ἑλλην. μετάφρ. Σπ. Μάνδρος, *Media, οἱ προεκτάσεις τοῦ ἀνθρώπου*, Κάλβος, Ἀθήνα χ.χ.

31. Ὁ.π., σ. 25.

32. Ὁ.π., σ. 69.

ἐν αὐτοῖς», ὅπως λέγει³³, δηλαδή πῶς «υἰοθετώντας συνεχῶς τὶς τεχνολογίες, συνδεόμαστε μαζί τους σὰν σερβομηχανισμοί. Νὰ γιατί, γιὰ νὰ μποροῦμε ἀπλῶς καὶ μόνο νὰ τὰ χρησιμοποιοῦμε, πρέπει νὰ ὑπηρετοῦμε αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα, αὐτὲς τὶς προεκτάσεις τοῦ ἑαυτοῦ μας, σὰν θεοὺς ἢ ἐλάσσονες θρησκείες»³⁴. Ἐπομένως «ἀπὸ πλευρᾶς φυσιολογίας, ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴ συνήθη χρῆση τῆς τεχνολογίας (ἢ τοῦ κατὰ διάφορους τρόπους προεκτεταμένου σώματός του) τροποποιεῖται συνεχῶς ἀπ' αὐτὴν καὶ μὲ τὴ σειρά του βρίσκει συνεχῶς νέους τρόπους νὰ τροποποιήσῃ τὴν τεχνολογία του. Ὁ ἄνθρωπος, μ' ἄλλα λόγια, γίνεται ὄργανο ἀναπαραγωγῆς τοῦ μηχανικοῦ κόσμου, ὅπως εἶναι ἡ μέλισσα στὸν φυτικὸ κόσμο, ἐπιτρέποντάς του νὰ γονιμοποιεῖται καὶ νὰ ἐξελίσσει ἀδιάκοπα καινούργιες φόρμες. Ὁ μηχανικὸς κόσμος ἀνταποδίδει τὴν ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου ἱκανοποιώντας τὶς ἀνάγκες καὶ ἐπιθυμίες του, χαρίζοντάς του πλοῦτο»³⁵.

Συνεπῶς ἡ Τεχνολογία ἀσκεῖ τροποποιητικὴν ἰσχύ πᾶνω στὴν ἴδια τὴν ἀνθρώπινη ψυχοβιολογικὴ ταυτότητα, καὶ μάλιστα μὲ ἓναν τρόπο ποὺ ὁ McLuhan ὀνομάζει, ὅπως εἶδαμε, ἀναλογικὸ, ὡς πρὸς τὴ σχέση τῶν μερῶν τοῦ ἑαυτοῦ μεταξύ τους, μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καὶ μεταξύ ἀνθρώπου καὶ κόσμου, ἂν καὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖο τὴν ἐποχὴν ἐκείνη δὲν φαινόταν καθαρὰ, μὲ τὸν συντριπτικὸ δηλαδή καὶ ἀποφασιστικὸ τρόπο ποὺ συμβαίνει σήμερα, 60 χρόνια μετὰ, ὅπως δὲν φαινόταν τότε καὶ ἡ τεράστια ὁμογενοποίηση τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης ποὺ ἡ ψηφιακὴ καὶ διαδικτυακὴ τεχνολογία θὰ ἐπέφερε, τείνοντας στὴν ἀμβλυνση ὅλων τῶν διαφορῶν ποὺ συνιστοῦν καὶ τὸ ἔναυσμα ἄλλωστε τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων μεταξύ τους. Στὰ δύο αὐτά, τὴ νέα ἀναλογικὴ ταυτότητα καὶ τὴν ὁμογενοποίηση, θὰ χρειαστεῖ νὰ ἐπανέλθουμε.

Ἀλλὰ ὁ σημερινὸς κίνδυνος εἶπαμε ὅτι εἶναι ἡ πιθανότητα μιᾶς οἰονεὶ αὐτονόμησης τῆς Τεχνικῆς –ἢ ὅποια βεβαίως, μέσω τοῦ Διαδικτύου, ἔχει καταστρεῖ ἤδη, στὴν πραγματικότητα καὶ παράλληλα μὲ τὴ μεγάλη τῆς ὠφέλεια καὶ ἀκριβῶς ἴσως ἐξ αἰτίας τῆς, καὶ μέσον ἐλέγχου καὶ χειραγώγησης τοῦ ἀνθρώπου– διὰ τῆς λεγόμενης Ἴσχυρῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης, γιὰ νὰ ἐπιστρέψουμε στὸν Bostrom. Ἡ ἔννοια

33. Ὁ.π., σ. 70.

34. Ὁ.π., σ. 71.

35. Ὁ.π.

πού χρησιμοποιεί ἐν προκειμένῳ ὁ Σουηδὸς φιλόσοφος εἶναι αὐτὴ τοῦ ὑπαρξιακοῦ κινδύνου³⁶, πού σημαίνει τὴ δυνατότητα ἐπιβουλῆς τῶν νοημόνων ὄντων, ἐξολόθρευσης ἢ καθυποταγῆς τους ἀπὸ μέρους ὑπερευφυῶν μηχανῶν πού αὐτο-προσδιορίζονται καὶ αὐτο-προστατεύονται. Οἱ ὑπερευφυεῖς αὐτὲς μηχανές, μὲ τεράστια ἱκανότητα αὐτοβελτίωσης καὶ αὐτο-ανάπτυξης θὰ ὀδηγήσουν σὲ μία τεχνολογικὴ μοναδικότητα (*Technological singularity*) ἰλιγγιώδους νοημοσύνης, ἢ ὁποῖα θὰ μπορούσε τυχαῖα ἢ καὶ σκόπιμα νὰ καταστρέφει τὸ ἀνθρώπινο γένος, προκειμένου νὰ ἀνταποκριθεῖ ἀπολύτως στὸν τιθέμενο σκοπὸ τῆς³⁷. Καὶ μὲ μόνη τὴν ἐγκατάσταση μιᾶς καὶ μόνον ἀπεριόριστα ἰσχυρῆς δεξιότητος σὲ αὐτὲς ἀπὸ τοὺς κατασκευαστὲς τους, οἱ ὑπερευφυεῖς μηχανές θὰ ἀνακαλύψουν γρήγορα τὴν ἀνθρώπινη ἀτέλεια καὶ θὰ κατανοήσουν τοὺς περιορισμοὺς πού γεννᾷ ἢ ὑποτελεία τους στοὺς ἀνθρώπους, ἐπιζητώντας τὴν χειραφέτησή τους· ἀναπτύσσοντας ὑπερόπλα ἀσύλληπτης τεχνολογίας καί, γιὰ νὰ προστατεύσουν τὸν σκοπὸ πού τοὺς ἔχει τεθεῖ καὶ χωρὶς νὰ δύνανται κἄν νὰ συνεκτιμήσουν τὰ πλήρη δεδομένα τῆς πραγματικότητος τοῦ κόσμου καὶ τῶν ὄντων (τὰ ὁποῖα ἢ ἀνθρώπινη γενικὴ νοημοσύνη πάντα συνεκτιμᾷ), θὰ εἶναι δυνατὸ νὰ καταστρέψουν τοὺς ἀνθρώπους προκειμένου νὰ ὑπάρξουν ἀκέραια τὰ ἴδια. Ὁ Bostrom προσπαθεῖ νὰ ἐπινοήσῃ τεχνολογικὲς στρατηγικὲς οἱ ὁποῖες θὰ μειώσουν τοὺς παραπάνω ὑπαρξιακοὺς κινδύνους, προάγοντας τεχνολογίες μὲ λιγότερη αὐτο-ανάπτυξη – κάτι πού ὡστόσο δὲν εἶναι καθόλου ἀπλό.

Ὡστόσο ὑπάρχουν καὶ σημαντικοὶ ἐπιστήμονες (ὅπως ὁ Ἴω. Σηφάκης), πού θεωροῦν πὼς εἶναι ἀδύνατον ἢ τεχνητὴ Νοημοσύνη νὰ φθάσῃ ποτὲ τὸ ἐπίπεδο τῆς ἀνθρώπινης γενικῆς νοημοσύνης. Στὸ πρόσφατο βιβλίο του μὲ τὸν (πράγματι ἀρκετὰ φιλόδοξο) τίτλο: *Κατανοώντας καὶ ἀλλάζοντας τὸν Κόσμο*³⁸, ὁ διακεκριμένος πληροφορικὸς ἀναπτύσσει σειρά ἐπιχειρημάτων πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή. Θεωρεῖ δηλαδὴ πὼς μία ἀνάπτυξη Γενικῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης στοὺς ὑπολογιστές,

36. Βλ. N. Bostrom, “Existential Risks: Analyzing Human Extinction Scenarios and Related Hazards”, *Journal of Evolution and Technology*, τ. 9, 1 (2002).

37. Βλ. N. Bostrom, *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*, Oxford Univ. Press, Oxford 2014, σσ. 48-52.

38. Ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2020.

κοντινής στην ανθρώπινη, είναι άπιθανη, διότι αυτό που χαρακτηρίζει την τελευταία είναι «ό συνδυασμός αντίληψης/έρμηνείας των αισθήσεων, ή λογική τους επεξεργασία και ή λήψη αποφάσεων που οδηγούν ένδεχομένως σε δράσεις»³⁹. Ο άνθρωπος νοῦς, κατά τὸν συγγραφέα, δρᾶ μέσα σὲ ἓνα «σημασιολογικὸ μοντέλο», οἰκοδομούμενο αὐτόματα ἀπὸ τὴ βρεφικὴ ἡλικία καὶ αὐξάνον συνειδητὰ μέσῳ τῆς μάθησης, ὡς δυναμικὸ σύστημα περιλαμβάνον αὐτο-συναίσθηση, ἐσωτερικότητα, κοινὴ γλῶσσα καὶ ἐπικοινωνία⁴⁰. Κάτι τέτοιο εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀναπαραχθεῖ στὸν ὑπολογιστὴ, λόγῳ τῶν ἀπειρῶν μορφῶν πολυπλοκότητας ποὺ οἱ κοινωνικὲς, ὑπαρξιακὲς, γλωσσικὲς καὶ ἐννοιολογικὲς σχέσεις λαμβάνουν γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπιπλέον, οἱ οἰεσδήποτε δυνατότητες αὐτο-εκμάθησης τῶν ὑπολογιστικῶν συστημάτων εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀδηγήσουν σὲ δημιουργία νέων ἐνοιῶν καὶ στόχων ἢ σκοπῶν⁴¹. Συνεπῶς, οὐδέποτε ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη θὰ φθάσει τὴν ἀνθρώπινη⁴². Οἱ τυχόν πραγματικοὶ κίνδυνοι, κατὰ τὸν συγγραφέα, ἀφοροῦν παραμέτρους ὅπως ἡ ἀνεργία ποὺ θὰ δημιουργήσῃ ἡ αὐξουσα χρῆση ὑπολογιστῶν, ὁ περιορισμὸς τῆς ἀνθρώπινης ιδιωτικότητας μέσῳ τῶν χρήσεων προσωπικῶν δεδομένων ποὺ διαχέονται στὸ Διαδίκτυο καὶ ἡ παραβίασή της ἀπὸ ὑπολογιστὲς οἱ ὁποῖοι μποροῦν νὰ τὴν ὑπερκεράσουν, ἢ οἱ κίνδυνοι ὑπερεξάρτησης ἀπὸ τοὺς ὑπολογιστὲς, καθὼς καὶ ἡ ἀνάθεση λήψεως ἀποφάσεων ἀπὸ αὐτούς⁴³.

Τὸ φιλοσοφικὸ ὡστόσο μέρος τοῦ βιβλίου εἶναι, παρ' ὅτι συμπαθές, μᾶλλον ἀρκετὰ ἐρασιτεχνικὸ γιὰ νὰ συζητηθεῖ σοβαρά. Ὁ Σηφάκης, ὅπως συνήθως γίνεται μὲ τοὺς ἐπιστήμονες, δὲν ἀντιλαμβάνεται τὸ βάθος καὶ τὸ εὖρος τῶν φιλοσοφικῶν πηγῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἀπολήξεων τῶν ζητημάτων αὐτῶν – ἐὰν γιὰ παράδειγμα ἡ μεταφυσικὴ τῆς θέλησης γιὰ δύναμη εἶναι τόσο καθοριστικὰ ἐμπεπλεγμένη στὶς ἴδιες τὶς προϋποθέσεις τῆς μοντέρνας ἠλεκτρονικῆς (βιο)Τεχνολογίας (μαζὶ μὲ τὶς τεράστιες ἀνθρωπολογικὲς ἀλλαγὲς τῆς μετανεωτερικότητας), ἢ εὐκόλη αἰσιοδοξία γιὰ τὴν αἴσια χρῆση της εἶναι ὄχι μόνον ἀπλοϊκὴ, ἀλλὰ

39. Ὁ.π., σ. 116.

40. Ὁ.π., σσ. 116-117.

41. Ὁ.π., σ. 135.

42. Ὁ.π., σ. 140.

43. Ὁ.π., σσ. 141-147.

στην κυριολεξία επικίνδυνη. Από την άλλη, τὸ πρόβλημα ἐν προκειμένῳ δὲν εἶναι ἐὰν ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη τῶν ὑπολογιστῶν μπορεῖ νὰ γίνεи ἐφάμιλλη τῆς ἀνθρώπινης· στὸ τέλος τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ προσθέσουμε μία σειρά πολὺ σοβαρότερων –κατὰ τὴν γνώμη μας– λόγων γιὰ τοὺς ὁποίους μία πνευματικὴ ἐξίσωση μεταξὺ ὑπολογιστῶν καὶ ἀνθρώπων εἶναι ἀδύνατη. Τὸ πρόβλημα, διόλου φανταστικὸ ἢ ὑπερβολικὸ, εἶναι ἡ ὄντως ὑπαρκτὴ πιθανότητα τὰ ὑπολογιστικὰ συστήματα, μὲ δεδομένη ἀκριβῶς τὴν ἀθεράπευτη πνευματικὴ τους γενικὴ κατωτερότητα καὶ τὴν ἐν ταῦτῳ μονοδιάστατη τρομερὴ τους «ὀξύνοια», αὐτο-καθοριζόμενα βαθμιαῖα, μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἀπαράμιλλα περιέγραψε τελευταῖα ὁ Max Tegmark⁴⁴, νὰ ἐπιχειρήσουν ἀκριβῶς, μὲ τὴν ἀνθρώπινη συνεργία, ἢ ἴσως καὶ κάποια στιγμή χωρὶς αὐτήν, μίαν ἐξοντωτικὰ μονοδιάστατη, ὑπαρξιακὰ ἀ-νόητη, συναισθηματικὰ νεκρὴ καὶ πνευματικὰ αὐθαίρετη κατακυριάρχηση καὶ οἶονεὶ αἰχμαλωσία τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Τὸ φιλοσοφικὸ ἐρώτημα ἐν προκειμένῳ εἶναι: ἔχουμε σήμερα κοινὰ ἀποδεκτές (ἔστω καὶ στοιχειωδῶς) πνευματικὲς δικλεῖδες, προκειμένου νὰ ἀσφαλισθοῦμε ἐνώπιον ἐνὸς τέτοιου κινδύνου; Ἡ ρεαλιστικὴ ἀπάντηση εἶναι πῶς ὄχι. Ἡ συνήθης ψευδο-αισιοδοξία τῶν τεχνοκρατῶν δὲν ἔχει θέση ἐδῶ.

6

Τὰ πράγματα μάλιστα σοβαρεύουν ἀκόμη περισσότερο, καθὼς στὸ παιχνίδι εἰσέρχεται καὶ τὸ σκοτεινὸ ἄστρο τῆς ἀνθρώπινης ἐπιθυμίας, μὲ τὸν δυσδιάγνωστο, ὅπως ἔδειξε ἡ ψυχανάλυση, στόχο της. Ὅπως ἔγραφα παλαιότερα, «ἡ Ἐπιθυμία εἶναι τὸ μόνον ὄχημα ποὺ διαθέτουμε πρὸς τὸ Ὅλον...»⁴⁵, καθὼς (καὶ ἐὰν καὶ ὅταν) μεταποιεῖται σταδιακὰ, ὠριμάζοντας σὲ φορέα τῆς διυποκειμενικότητος, ποὺ ξεπερνᾷ ὥστόσο ἐν τέλει ὅλα τὰ κατὰ καιροὺς αἰτήματά της, γινόμενη βαθμιαῖα μία καθαρὴ ἐπιθυμία χωρὶς ἀντικείμενο – μὲ ἀντικείμενο δηλαδὴ τὴν

44. Βλ. τὴ συζήτηση τῶν θέσεων του στὸ βιβλίο μας: *Ἡ Ἀνοιχτὴ Ἱστορία καὶ οἱ Ἐχθροὶ της...*, ὅ.π., σσ. 229-230.

45. Βλ. τὸ βιβλίο μας: *Θεοποιία: ἡ Μετανεωτερικὴ Ἀπορία*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2007, σ. 91.

ένότητα όλων τῶν αἰτημάτων καὶ ὅλων τῶν ἄλλων-φορέων τους ἐντός της⁴⁶. Αὐτὴ ὅμως εἶναι μία εὐτυχὴς ἐξέλιξη ὑπάρχει συνηθέστερη ἴσως ἢ σκοτεινὴ, παρανοϊκὴ ἀνέλιξη τῆς Ἐπιθυμίας, μὲ τὴν φαντασιώδη σύντηξη μὲ τὸ Ὅλον (καὶ τὸν ἄλλον ὡς φορέα του) καὶ τὴν κατοχὴ του στὸ ὄνομα μιᾶς παρανοϊκῆς παντοδυναμίας⁴⁷ (κάτι ποὺ φυσικὰ συνδέεται μὲ τὴ μεταφυσικὴ τῆς θέλησης γιὰ δύναμη, ὅπως τὴν εἶδαμε παραπάνω). Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐπικίνδυνη Ἐπιθυμία εἶναι ποὺ ὁ σύγχρονος στοχασμὸς τῶν ἐπιστημόνων ποὺ προάγουν τὴ σημερινὴ ἠλεκτρονικὴ τεχνολογία, ἢ ὁποῖα κορυφώνεται στὴν (Ἴσχυρὴ) Τεχνητὴ Νοημοσύνη, ἀδυνατεῖ νὰ διαβλέψει, προτείνοντας συνήθως ἀφελεῖς καὶ ἀπλοϊκὲς λύσεις, ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ διάγνωση τῶν κινδύνων εἶναι ὀρθή, καὶ μάλιστα λύσεις οἱ ὁποῖες ἐπιτείνουν ἀνεπίγνωστα τὸ πρόβλημα, παραδίδοντας τὴν τεχνολογία αὐτὴ στὸ σκοτεινὸ ἄστρο τῆς ἐκκολαπτόμενης σύγχρονης παρανοϊκῆς ἐπιθυμίας καὶ θεωρώντας πῶς ἔτσι ἐπιλύουν τὸ πρόβλημα τῆς πιθανῆς αὐτονόμησης τῆς πρώτης. Ἄς δοῦμε, γιὰ παράδειγμα, πῶς βλέπει τὰ πράγματα ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀναμφισβήτητα πιὸ εὐρέως ἐπιδρῶντες εἰδικοὺς ἐπιστήμονες σήμερα, ὁ Stuart Russell⁴⁸. Ἄς ἀναφέρουμε κατ' ἀρχὰς ὅτι ὁ Russell ἀνήκει σὲ αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι θεωροῦν ὡς ἀπολύτως πιθανὴ (λόγω τῶν τεράστιων οἰκονομικῶν πιέσεων ποὺ ἀσκοῦνται πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτῆ) μία κατάκτηση κάποιου εἴδους γενικῆς νοημοσύνης ἀπὸ μέρους τῶν ὑπολογιστῶν, χωρὶς βεβαίως ἀκριβῶς αὐτοὶ νὰ διαθέτουν τὴν πληρότητα μιᾶς ἀνθρωπινώτερης ἀξιοθεσίας ποὺ θὰ μετρίαζε πιθανῶς τὴν πιθανὴ καταστροφικότητά τους. Αὐτὸ ποὺ κατ' ἀρχὰς βεβαίως ἐντυπωσιάζει καὶ ἐδῶ, εἶναι ἡ ἴδια αὐτῆ, κοινὴ σὲ σχεδὸν ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἐπιστήμονες, ὑπερ-αισιόδοξη (καὶ ἀπλοϊκὴ) μετα-Διαφωτιστικὴ πίστη στὴ δῆθεν ἀθωότητα τῶν ἀνθρωπίνων προθέσεων, ἢ ὁποῖα ἐθελουφλεῖ μπροστὰ στὴν πιθανὴ σαθρότητα καὶ ἀντιφατικότητα αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν «ἀνθρωπίνων ἀξιῶν» καὶ προθέσεων καθ' αὐτές. Θεωροῦν λοιπὸν

46. Βλ. τὸ βιβλίό μας: *Ψυχανάλυση καὶ Ὁρθόδοξη Θεολογία: περὶ Ἐπιθυμίας, Καθολικότητας καὶ Ἐσχατολογίας*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2003, σσ. 31-34.

47. Βλ. N. Loudovikos, “Analogical Ecstasis: Maximus the Confessor, Plotinus, Heidegger, and Lacan”, στί: S. Mitralaxis, G. Steiris, M. Podbielski (eds), *Maximus the Confessor as a European Philosopher*, Wipf and Stock, Eugene OR 2017, σσ. 241-254.

48. Βλ. τὸ πρόσφατο βιβλίό του: *Human Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control*, Viking 2019.

πώς ή θεραπεία του τυχόν κακού είναι ή ριζικότερη παράδοση της ηλεκτρονικής τεχνολογίας στα χέρια ακριβώς του ανθρώπου, τα όποια επιμένουν να θεωρούν ασφαλή. Δεν βλέπουν όμως πως έτσι παραδίδουν την τεχνολογία αυτή στην πιθανότητα αυτής ακριβώς της παρανοϊκής Έπιθυμίας, ή όποια αποτελεί, αυτή ακριβώς, τον χειρότερο ίσως κίνδυνο. Έτσι όμως ανεπίγνωστα θεραπεύουμε ένα (πιθανό) κακό με ένα άλλο (συνήθως) χειρότερο. Οί τρεις λοιπόν αρχές του Russell, που καθιστούν δυνατή την ανάπτυξη έπωφελών μηχανών στο παραπάνω βιβλίο του⁴⁹, δεν ξεφεύγουν από αυτήν την άστοχία. Οί αρχές αυτές είναι οί εξής:

1. Ό μοναδικός σκοπός των μηχανών είναι ή μεγιστοποίηση της πραγματοποίησης των ανθρώπινων προτιμήσεων.

2. Η μηχανή είναι κατ' αρχάς άβέβαιη για τὸ ποιές είναι αυτές οί προτιμήσεις.

3. Η έσχατη πηγή πληροφοριών σχετικών για τις ανθρώπινες προτιμήσεις είναι ή ανθρώπινη συμπεριφορά.

Οί «προτιμήσεις» αυτές, κατὰ τον Russell, είναι παμπεριεκτικές, καλύπτοντας οτιδήποτε ενδιαφέρει τον άνθρωπο, χωρίς όρια, μέσα στον χρόνο. Είναι ώστόσο έκπληκτικό τὸ ότι ο συγγραφέας δεν φαίνεται να αντιλαμβάνεται ότι ακριβώς σε αυτήν την ασυνάρτητη και ανεξέλεγκτη κλίμακα ανθρώπινων προτιμήσεων εύρίσκεται τὸ πρόβλημα και συνεπώς ή ύποταγή σε αυτές κάθε άλλο παρά θά θεραπεύσει την πιθανή παρέκκλιση. Οί μηχανές κατ' αρχάς θά ύπηρετήσουν και εν τέλει επίσης πιθανώς θά μιμηθοῦν, αυτόνομα, την τυχόν παρανοϊκή ανθρώπινη έπιθυμία, μεγιστοποιώντας ακριβώς την αυτόνομημένη πραγματοποίησή της. Ποιός θέτει τὸ όριο γι' αυτήν την πραγματοποίηση; Ποιός θέτει τον τελικό σκοπό της; Με ποιόν τρόπο και με ποιά κριτήρια είναι δυνατό να διακρίνουμε την τυχόν εύστοχία από την τυχόν άστοχία της ιστορικής δράσεως των μηχανών; Έάν ή ανάγκη για δῆθεν ψυχοβιολογική αναβάθμιση του ανθρώπου μοιάζει να είναι ένα ανθρωπολογικό δόγμα σήμερα, άπορρέον από τον Διαφωτισμό, και έάν τὸ δόγμα αυτό άπορρέει ακριβώς από και συνδέεται με τὸ μεγάλο κλείσιμο της ανθρώπινης και κοσμικής φύσεως στον έαυτό της, με τον Βιβλικό Θεό, αλλά και τον αρχαιοελληνικό Λόγο του κόσμου να θεωρούνται ως βουβοί μῦθοι, και τὴ θέληση για δύναμη να

49. Ό.π., σ. 173.

ἀπομένει ως μοναδική ἐπιτρεπόμενη ἀρετή και μοναδικό ἐπιτρεπόμενο ἀνθρωπολογικό και κοινωνικό προτάγμα, ποιός και ποῦ θὰ κατευθύνει τὴν Τεχνολογία; Και ἀκόμη περισσότερο: ὅλη αὐτὴ ἡ καταναγκαστικὴ ὁμογενοποίηση ἀνθρώπων και συνειδήσεων ποῦ γεννᾶται, προάγεται και καθοδηγείται ἀπὸ τὴν Τεχνολογία αὐτὴ, μὲ παράλληλη ἄμβλυνση ὄλων τῶν ταυτοτικῶν διαφορῶν, θρησκευτικῶν, γλωσσικῶν, ἔθνικῶν, ἱστορικῶν, φυλετικῶν, μία ὁμογενοποίηση ποῦ στεφανώνεται μὲ αὐτὸ ποῦ ἡ Shoshanna Zuboff πρόσφατα ὀνόμασε «ἐπιτηρητικὸ καπιταλισμὸ» (*Surveillance Capitalism*)⁵⁰, μὲ ποιὸν ἀνθρώπινο ὑπαρξιακὸ νόμο μπορεῖ λοιπὸν νὰ νοηματοδοτηθεῖ και νὰ ἐξανθρωπισθεῖ; και μάλιστα ὅταν ἡ καταστροφή τῶν φυσικῶν πόρων τοῦ πλανῆτη εἶναι ἤδη ἓνα πραγματικῶς ἐνεργούμενο γεγονός και οἱ ζοφερὲς προφητείες εἴτε τῆς οἰκολογικῆς, εἴτε τῆς πυρηνικῆς αὐτοκαταστροφῆς (εἴτε και τῶν δύο μαζί συνδυαστικά) ἀποτελοῦν ἤδη ζωντανὰ πιθανὰ σενάρια...

7

Δύο (μεταξὺ πιθανῶς και ἄλλων) σύγχρονες ταινίες προσπαθοῦν νὰ ἀρθρώσουν ἴσως μιὰν ἀπάντηση. Ἡ πρώτη εἶναι τὸ *Interstellar* τοῦ Christopher Nolan (2014) και ἡ δεύτερη τὸ πρόσφατο *Midnight Sky* τοῦ George Clooney. Στὴν πρώτη ταινία παρακολουθοῦμε μιὰν ἀπελπισμένη ἀποστολὴ στὸ διάστημα πρὸς ἀναζήτηση τῶν εὐρημάτων μιᾶς προηγούμενης ἀποστολῆς, ποῦ εἶχε ὡς σκοπὸ τὴν εὕρεση καταλλήλων πλανητῶν πρὸς ἐποικισμό, ἐν ὄψει τῆς ἐπικείμενης πλήρους οἰκολογικῆς καταστροφῆς τῆς Γῆς και τοῦ συνακολούθου θανάτου τῶν κατοίκων της, ἔνεκα μολυσμοῦ τῆς ἀτμόσφαιράς της και βαθμιαίου ἀφανισμοῦ τῆς δυνατότητάς της νὰ παράγει πρῶτες ὕλες γιὰ τροφίμα. Ὁ ἰθύνων νοῦς

50. Βλ. S. Zuboff, *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*, Profile Books, U.K. 2019. Ἡ συγγραφέας ὀρίζει τὸν «ἐπιτηρητικὸ καπιταλισμὸ» ὡς τὴ χρήση τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας καθὼς και τῶν ἐπιθυμιῶν ὡς ἀκατέργαστο ὕλικὸ πρὸς μετάφραση σὲ «συμπεριφορικὰ δεδομένα» (Behavioural Data), τὰ ὁποῖα ἐν συνεχείᾳ πωλούμενα προωθοῦνται πρὸς μηχανεὲς τεχνητῆς νοημοσύνης και μετασχευάζονται, μὲ τὴ βοήθεια ἀλγορίθμων, σὲ μελλοντικὰ προϊόντα, τὰ ὁποῖα ἐν πολλοῖς ἐπιτηροῦν και κατευθύνουν ὅλα ὅσα κάνουμε και ἐπιθυμοῦμε τώρα, ἀλλὰ και ὅσα θὰ κάνουμε και θὰ ἐπιθυμήσουμε σύντομα.

τῆς ἀποστολῆς ὡστόσο δὲν λέγει τὴν ἀλήθεια: γνωρίζει πῶς ὁ ἐποικισμὸς εἶναι ἀδύνατος καὶ ἡ μόνη ἐλπίδα ἐπιβίωσης τῆς ἀνθρωπότητας εἶναι ἡ ἐγκατάσταση μερικῶν χιλιάδων ἀνθρώπων ἐμβρύων σὲ κάποιον κατάλληλο πλανήτη, τὰ ὁποῖα θὰ μετεξελιχθοῦν στὴ νέα ἀνθρωπότητα – τὰ ἔμβρυα ἐπίσης μεταφέρονται καὶ αὐτὰ μὲ τὸ σκάφος τῆς ἀποστολῆς. Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ μυστικοῦ ψεύδους θὰ ἀνατρέψει τὸ ὅλο σκηνικὸ ὁ πιλότος Κοῦπερ θὰ θελήσει νὰ ἐπιστρέψει στὴ γῆ γιὰ νὰ σώσει τὰ παιδιὰ του καὶ ὁ ἀγαπητικὸς σύνδεσμος μὲ τὴν κόρη του θὰ ἐπιτρέψει ἐν τέλει μίαν ἐπιστημονικὰ ἀπίθανη διαβίβαση δεδομένων, ποὺ θὰ ὀδηγήσουν στὴ δυνατότητα ἐποίκισης τοῦ διαστήματος ἀπὸ τοὺς γήινους, ἐνῶ ἡ γυναίκα τῆς ἀποστολῆς θὰ κατευθυνθεῖ πρὸς τὸν πλανήτη τοῦ ἀγαπημένου της, τοῦ ὁποῖου ἡ τύχη ἀπὸ ἐτῶν ἀγνοεῖται. Τὸ σημαντικὸ λοιπὸν στοιχεῖο τῆς ταινίας εὐρίσκεται ἀκριβῶς ἐδῶ: στὴν ἀποκάλυψη τῆς ἀγάπης ὡς μοναδικῆ καὶ οὐσιώδους αἰτίου γιὰ τὴ ζωὴ, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ ὡς πιθανοῦ αἰτίου τῆς διεξαγωγῆς καὶ τῆς ἀνάπτυξης τῆς τεχνολογίας πρὸς τὴν σωστὴ κατεύθυνση – τῆς ἀγάπης ποῦ, κατὰ τὴν Δρα Μπράντ τῆς ταινίας, «μοιάζει νὰ ἔρχεται ἀπὸ μιὰ ἄλλη διάσταση», εἶναι μία «πληροφορία ἀπὸ ἄλλοῦ».

Βεβαίως, ἀκόμη καὶ μετὰ ἀπὸ τὶς παραπάνω φράσεις δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ σιγουρευθεῖ κανεὶς ὅτι ὁ περὶ ἀγάπης λόγος αὐτὸς ξεπερνᾷ πράγματι καὶ κατὰ πόσον τὶς ἀφελεῖς ἀγαπολογίες τοῦ Rousseau καὶ τῶν Διαφωτιστῶν. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν τελευταίων καὶ τῆς Βιβλικῆς πραγματικότητος τῆς ἀγάπης εἶναι μεγάλη: τὸ Ἰωάννιο: «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ» ἔχει ἐδῶ στὴν πραγματικότητα μετασχηματισθεῖ σέ: «ἡ ἀγάπη θεὸς ἐστὶ» πρόκειται γιὰ τὴν ὑψωση τῆς φυσικῆς ἀνθρώπινης ἀγάπης σὲ μεταφυσικὸν ἐκθέτη – χωρὶς ὡστόσο νὰ μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ τελείως, ἐν προκειμένῳ, καὶ ἡ μακρινὴ προαίσθησις τῆς κατανόησης τῆς ἀγάπης ὡς ἀναλογικῆς μετοχῆς στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ.

Ἡ δευτέρη ταινία ἀναδεικνύει τὴν ὡς ἕναν σημαντικὸ βαθμὸ χιμαιρικῆ φύση τῆς σύγχρονης Τεχνολογίας καὶ τὴν κατάρρευσίν της μέσα στὸ ὑπαρξιακό. Ἡ Τεχνολογία ὄχι μόνο δὲν ἔχει καταφέρει νὰ σώσει τὴ Γῆ, ἀλλὰ ἔχει μᾶλλον συνεισφέρει στὴν καταστροφὴ της, μαζὶ καὶ στὴν καταστροφὴ τῆς προσωπικῆς ζωῆς τοῦ ἀφιερωμένου σὲ αὐτὴν κεντρικοῦ ἥρωα. Ἐδῶ τὸ ζήτημα εἶναι νὰ ἐμποδισθεῖ ἡ ἐπιστροφή στὴ Γῆ ἐνὸς διαστημοπλοίου ποὺ ἔχει καταφέρει νὰ ἀνακαλύψει ἕναν πλανήτη ὁ

ὁποῖος θὰ μποροῦσε νὰ φιλοξενήσει κάποιους ἀπὸ τοὺς γήινους σὲ περίπτωση οἰκολογικοῦ ἢ ἄλλου κινδύνου – καὶ ποὺ ἐπιστρέφει ἀνύποπτο, μὴ γνωρίζοντας τί ἔχει στὸ μεταξὺ συμβεῖ στὴ Γῆ. Καὶ ξανά, στὸ ἄκουσμα τῆς τρομερῆς πληροφορίας, τὸ πλήρωμα διχάζεται, μὲ αἰτία καὶ πάλι τὴν ἀγάπη. Κάποιοι, λόγω τοῦ ἀγαπητικοῦ συνδέσμου τους μὲ τὰ οἰκεία τους πρόσωπα ἐπιλέγουν τὴν ἐπιστροφή στὴ Γῆ, σὲ μιὰν ἀπονενομημένη προσπάθεια σωτηρίας τους, ἐνῶ τὸ ἐρωτευμένο ζεῦγος, μὲ τὸν καρπὸ τῆς σχέσης τους ἤδη κυοφορούμενο, ἐπιλέγει τὴν ἐπιστροφή στὸν ἀνακαλυφθέντα νέο πλανήτη, γιὰ νὰ συνεχίσουν τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ ἀλλοῦ· ὁ δὲ κεντρικὸς ἥρωας ἐξαγορεύει τὶς ἀφανισμένες σχέσεις καὶ τὴν κατεστραμμένη ζωὴ του, λόγω τῆς παντελοῦς ἀφιέρωσής του σὲ μία χιμαιρικὰ σωτηριώδη Τεχνολογία. Καὶ πάλι ἡ ἀγάπη δηλαδὴ παίζει καὶ ἐδῶ τὸν ἀπολύτως ἀποφασιστικὸ ρόλο. Ἡ ὑφέρπουσα ἀντίφαση μοιάζει στὸ μεταξὺ εἰρωνικὴ καὶ ἀνελέητη: ἡ ἐπιστημονικὴ Τεχνολογία, ἔχοντας ἤδη καταστρέφει τὴ Γῆ, ἢ ἔχοντας συμβάλει στὴν καταστροφή της, καὶ πάντως ἀνίκανη νὰ τὴν ἀποτρέψει, ἐφευρίσκει ταυτόχρονα καὶ τὴν (μερικώτατη, εἶναι ἀλήθεια) σωτηρία της, τὴ δραπετεύση τῶν ἐλαχίστων δηλαδὴ σὲ ἕναν νέο, παρθενικὸ πλανήτη, ὅπου ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ θὰ ξαναρχίσει καὶ πάλι οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὸ σημεῖο μηδέν, ὅπως κάποτε στὴ Γῆ, ἐφ' ὅσον οἱ ἀνύπαρκτες ἐνεργειακὲς πηγὲς θὰ ἀχρηστεύσουν γρήγορα τὴν εὐθραυστὴ τεχνολογία τῶν νεοφερμένων καὶ συνεπῶς αὐτοὶ θὰ ἐπανέλθουν σύντομα σὲ συνθηκὲς πρωτόγονες. Καὶ βεβαίως ὑφέρει στὸν θεατὴ καὶ ἡ μακρινὴ ὑποψία πῶς στὸ ἀπώτερο μέλλον καὶ αὐτὴ ἡ νέα Γῆ θὰ καταστραφεῖ γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους καὶ μὲ τὴν ἴδια τεχνολογία ὡς ὄργανο – ἢ ὡς ἀθέλητο συνεργό...

8

Ἄλλα αὐτὰ ὅμως σημαίνουν πῶς τὸ πραγματικὸ καὶ ὀξὺ ἐρώτημα ποὺ ἡ Τεχνολογία θέτει σήμερα εἶναι ἀνθρωπολογικὸ καί, ἐν συνεχείᾳ, θεολογικὸ. Ποῦ καὶ πῶς ὑπάρχει αὐτὴ ἡ ἀγάπη; Κατ' ἀρχάς, νὰ ποῦμε ὅτι δὲν ἔχει νόημα οὔτε ἡ δαιμονοποίηση οὔτε ὁ ἐξορκισμὸς τῆς Τεχνολογίας· ἡ Τεχνολογία ἀπλῶς συμβαίνει – πρόκειται γιὰ τὴν σύγχρονη μορφή τοῦ ἐν-τῶ-κόσμω-Εἶναι (τοῦ in-der-Welt-Sein κατὰ τὸν Heidegger) καὶ

μάλιστα μία μορφή ή όποια προορίζεται να υπάρξει, κατά τὰ φαινόμενα, πιθανώς, ή *ύστατη μορφή του έν-τῶ-κόσμου-Εἶναι*. Δέν εἶναι δυνατόν να σκεφθοῦμε μία *μή-τεχνολογική* ἐποχή για τὸ μέλλον – ἐκτός ἐάν θὰ πρόκειται για μία μετα-τεχνολογική ἐποχή λόγω οἰκολογικῆς ή πολειμικῆς καταστροφῆς, κάτι στο ὁποῖο ή Τεχνολογία θὰ ἔχει ἀποφασιστικά συμβάλει (καί ποῦ θὰ χαρακτηρίζεται ή ἐποχή αὐτή καί πάλι ἀπό τή νοσταλγία τῆς Τεχνολογίας). Γι' αὐτό καί τὸ πρῶτο σημαντικό ζήτημα εἶναι ἀκριβῶς ή ἀνθρωπολογική ἀλλαγὴ ποῦ ἐγγράφεται στον ἴδιο τὸν πυρῆνα τῆς Τεχνολογίας, ὅπως ἤδη τὴν ἀναλύσαμε. Πρόκειται στην πραγματικότητα για τὸν διαρκῆ καί ἀπόλυτο κίνδυνο, ή συχνά τὴν πραγματικότητα ἤδη μιᾶς ἀμαλγαματοποίησης τῆς θέλησης για δύναμη, τῆς (παρανοϊκῆς) ἐπιθυμίας καί τῆς Τεχνολογίας ποῦ καθιστᾶ πανίσχυρες τίς πρῶτες καί ταυτόχρονα ἐκθέτει καί ἀποκαθηλώνει στην πραγματικότητα ὀλόκληρη τὴν κλασική φιλοσοφική ἀνθρωπολογία, ἀπό τὸν Ἰδεαλισμὸ ὡς τὸν Ὑπαρξισμό, μαζί με τὸν γνωστὸ θεολογικὸ περσοναλισμὸ, ὁ ὁποῖος στην πραγματικότητα ἀκολουθεῖ τοὺς πρῶτους στην γνωστὴ ὑπερέξαρση τοῦ προσώπου, ὡς ἐλευθερίας σὲ σχέση πρὸς τὴν φύση –ή τῆς «κατοχῆς» τῆς φύσης ἀπὸ τὸ πρόσωπο, ὅπως ἐπιδιώκει νὰ μετασηματισθεῖ τελευταία. Ἐδῶ λοιπὸν πρόκειται ἀκριβῶς γι' αὐτὴν τὴν «προσωπική» ἐλευθερία ἀπὸ τὴ φύση, χωρὶς κανεὶς πια νὰ ἀκούει τὴν κρυμμένη (στοὺς ἄκτιστους λόγους) σοφία τῆς. Ἡ μοντέρνα Τεχνολογία εἶναι, μιλώντας θεολογικά, στο ἀνθρωπολογικὸ της σκέλος, καθαρὸς ἐκστατικὸς περσοναλισμὸς ποῦ κατέχει, κατεξουσιάζει καί μεταβάλλει «ἐλεύθερα» τὴ φύση τῶν ὄντων (καί ποῦ φοβόμαστε πὼς αὐτὸ σὲ λίγο θὰ τὸ κάνει καί μόνη της, παραμερίζοντας τὸν ἄνθρωπο καί ἐναντίον του), χωρὶς ὅμως καθόλου νὰ μπορεῖ νὰ ἀκροασθεῖ τὸν κρυμμένο ἐντὸς τῆς φύσης θεῖο λόγο, ὁ ὁποῖος ζητεῖ τὴν ὁμοούσια ἐνοποίησή της με μίαν ἀγάπη θυσιαστική καί σταυρική κατά τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Χριστοῦ – καί χωρὶς νὰ βρίσκει κάτι τέτοιο ἀπαραίτητο. Καί ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ὁ μεγάλος κίνδυνος, πέρα ἀπό, καί ταυτόχρονα με τίς πολλαπλές καί πολλαπλῶς ἐκθειαζόμενες ὠφέλειες.

Μία *μή ἐκστατική Τεχνολογία*, ή ὁποία θὰ ξεκινούσε ἀκριβῶς ἀντί-στροφα, ἀκροώμενη τοὺς ἀκτίστους λόγους τοῦ Θεοῦ μέσα στὰ ὄντα, ὡς ἄκτιστες κλήσεις καί προσωπικὲς ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ, ὅπως πράγματι εἶναι, πρὸς συν-εργητικὸ διάλογο μαζί Του, θὰ ἦταν ὄντως

μιὰ διαφορετική Τεχνολογία, μιὰ Τεχνολογία ἢ ὁποῖα ἀκροᾶται καὶ θεωρεῖ καὶ διαλέγεται μὲ τὴ θεία σοφία ποὺ κρύβεται στὰ βάθη τῶν ὄντων, ὡς δημιουργός, συντηροῦσα καὶ προνοητική. Φυσικὰ κάτι τέτοιο ἀφορᾷ τοὺς ἀνθρώπινους φορεῖς τῆς Τεχνολογίας. Διότι, οὕτως ἢ ἄλλως, μιὰ αὐτονομούμενη Γενική Τεχνητὴ Νοημοσύνη δὲν ὑπολείπεται μόνον σὲ ζήτηματα ἀπουσίας ἐνὸς γενικοῦ «σημασιολογικοῦ μοντέλου». Δὲν μπορεῖ νὰ διαθέτει ἐπίσης καὶ κάποιες (κατ' ἐξοχὴν θεολογικές) ἀρετὲς ὅπως εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ διάκριση, ἡ ἀναφορικότητα/σχεσιακότητα, ἡ εὐγνωμοσύνη, ἡ εὐσπλαχνία, κοινωνία ὑπαρξιακὴ καὶ ἐν τέλει ἐλευθερία, καθὼς ἐπίσης, ἀκόμη θεολογικώτερα, προσευχή, αἴσθησις δηλαδὴ τῆς Χάριτος. Τὸ ζήτημα εἶναι πῶς οἱ παραπάνω ιδιότητες, πρὶν ὁ λόγος δοθεῖ στίς μηχανές, ἐκλείπουν κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπινους κατασκευαστές τους.

Αὐτὸ λοιπὸν ποὺ θὰ ἀποτελέσει τὴν πιὸ δυσάρεστη ἐκπληξὴ γιὰ τοὺς μετα-μετανεωτερικοὺς στίς ἐρχόμενες δεκαετίες θὰ εἶναι, πιστεύουμε, ἡ κατάρρευση ὅλων τῶν (δῆθεν) ὀρθολογικῶν μεθόδων ἐλέγχου τῆς τεχνολογίας τῆς λεγόμενης Ἰσχυρῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης, ἀκριβῶς ἐπειδὴ οἱ δυνάμεις ποὺ τὴν προωθοῦν –θέληση γιὰ δύναμη καὶ παρανοϊκὴ ἐπιθυμία– εἶναι κατὰ πολὺ ἰσχυρότερες. Στὴν πραγματικότητα θὰ ἀπομείνει μόνον ἡ μεταφυσικὴ, ἢ πιὸ ξεκάθαρα, ἡ θεολογία, ποὺ θὰ μπορεῖ νὰ ἀντιπαραθέσει ἕναν βαθὺ προορισμὸ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ (ἐννοοῦμε τὴν θεανθρωπία, ὡς μίμηση τῆς σταυρικῆς, θυσιαστικῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ) στὴν ἐπικίνδυνη μετατροπὴ τοῦ κόσμου σὲ «ὑφιστάμενο ἀπόθεμα» (*standing reserve*) καὶ τῆς ἀνθρώπινης φύσης (μὲ τὸ ἴδιο σκεπτικὸ, διότι περὶ αὐτοῦ πρόκειται) σὲ cyborg, ἢ τὴν τελικὴ τῆς ὑποταγῆς στὴν ὑπερευφυῆ ἀλογία τῶν ὑπολογιστῶν – ἀλλὰ τὴν ὑποταγῆς τῆς ὑπόλοιπης δημιουργίας, ἢ ὁποῖα «συστενάζει καὶ συνωδίνει» μὲ τὸν ἄνθρωπο, κατὰ τὸν γνωστὸ λόγο τοῦ Παύλου, στὴν τυραννία τῆς ἴδιας ἀλογίας καὶ ἄσοφης ὑπερευφυΐας. Αὐτὸ οἱ πολιτικοὶ ἀλλὰ καὶ οἱ τεχνοκράτες ἀρνοῦνται λυσσαλέα νὰ τὸ δοῦν ἢ νὰ τὸ φανταστοῦν καὶ οἱ φιλόσοφοι ἀδυνατοῦν νὰ τὸ προσδιορίσουν. Ἔτσι, παρὰ τὸ ὅτι ὁ Heidegger, γιὰ παράδειγμα, ὁμιλεῖ γιὰ τὴν ἀνάγκη ἀκρόασης τοῦ εἶναι ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, οὐδέποτε μπόρεσε νὰ περιγράψει τὸ περιεχόμενο αὐτῆς τῆς ἀκρόασης –καὶ συνεπῶς, καθετὶ δηλαδὴ ποὺ ὁ στοχαστὴς ἢ ὁ ποιητὴς εὐρίσκει ἢ φαντάζεται μπορεῖ νὰ

θεωρηθεί λοιπόν ως τέτοιο περιεχόμενο, κάτι εξαιρετικά επικίνδυνο! Και σ' αυτό ακριβώς έγκειται, νομίζουμε, και ο υπόγειος Έγγελιανισμός του Γερμανού φιλοσόφου πού, όπως ο Hegel, θεωρεί πως τὸ Ἀπόλυτο ἐμφανίζεται μόνον ως ἀνθρώπινος λόγος καὶ συνείδηση.

Στὴν πραγματικότητα λοιπόν, ἡ μοναδική πιθανότητα νὰ διασωθεῖ ἡ αὐθεντική παρουσία τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸ δύσκολο καὶ ἀμφίσημο αὐτὸ μέλλον εἶναι ἡ προοπτική πού ἡ θεολογία ταυτίζει μὲ τὴν θεοείδειά του. Ἡ, μὲ τὰ ἐξάισια λόγια τοῦ ἀγίου Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου στὴν πρώτη Πνευματικὴ Ὁμιλία του:

...ὡσπερ πῦρ αὐτὸ τὸ φῶς τοῦ πυρός, ὅλον ὅμοιον αὐτῷ ἐστι, καὶ οὐκ ἔχει ἐν ἑαυτῷ πρῶτον, ἢ ἔσχατον, ἢ μείζον καὶ ἔλαττον· οὕτω καὶ ψυχὴ ἢ καταλαμφθεῖσα τελείως ὑπὸ τοῦ ἀρρήτου κάλλους τῆς δόξης τοῦ φωτός τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, καὶ κοινωνήσασα Πνεύματι ἀγίῳ τελείως, καὶ κατοικητήριον καὶ θρόνος Θεοῦ καταξιωθεῖσα γενέσθαι, ὅλη ὀφθαλμὸς καὶ ὅλη φῶς καὶ ὅλη πρόσωπον καὶ ὅλη δόξα καὶ ὅλη πνεῦμα γίνεται, οὕτως αὐτὴν κατασκευάζοντος Χριστοῦ, τοῦ φέροντος καὶ ἄγοντος καὶ βασιλεύοντος καὶ φοροῦντος αὐτὴν, καὶ οὕτως εὐτρεπίζοντος καὶ κατακοσμοῦντος κάλλει.

Μόνον ἡ θεοείδεια αὐτὴ δὲν φοβᾶται, καὶ κυρίως δὲν χρειάζεται, τὴν Ἰσχυρὴ Τεχνητὴ Νοημοσύνη, γιατί εἶναι ἤδη σοφὴ κατὰ Θεόν, «ὅλη ὀφθαλμὸς καὶ ὅλη φῶς καὶ ὅλη πρόσωπον καὶ ὅλη δόξα καὶ ὅλη πνεῦμα». Πρόκειται γιὰ καταστάσεις ἀσύλληπτες γιὰ τὸ σημερινὸ *lifestyle*, τὸ ὁποῖο, ἐν μέσῳ τοῦ καθημερινοῦ σαδομαζοχισμοῦ καὶ ἀνθρωποφαγίας, ἐπιμένει βλακωδῶς, ἐνάντια στὸν Ἡράκλειτο⁵¹, ἐνάντια στὸν Πλάτωνα ἢ τὸν Πλωτῖνο καὶ κυρίως ἐνάντια στὴν παρουσία καὶ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Ἐνσαρκωθέντος Λόγου καὶ τῆς δυνατότητας κατὰ χάριν μετοχῆς στὴν ἄκτιστη ζωὴ Του διὰ τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας, πῶς ἢ ἀλήθεια καὶ οἱ λύσεις ὅλων αὐτῶν τῶν συντριπτικῶν προβλημάτων εὐρίσκονται ἀποκλειστικὰ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου. Στὸ μεταξύ, ἡ ἱστορία βουλιάζει μέσα σὲ ἐκατόμβες ἐκατομμυρίων θυμάτων, στὴν οικολογικὴ καταστροφή, στὴν ἀλγοριθμικὴ δουλεία καὶ στὴ λοιμικὰ ἐξαπλούμενη κατάθλιψη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ θρεμμένη μὲ τὴν ἔννοια τῆς κτιστῆς χάριτος Δύση τοῦ Θωμισμοῦ δὲν ἀντιλαμβάνεται πλέον καθαρὰ τὴ δυνατότητα

51. Βλ. Π. Ν. Λουδοβίκου, «Τί εἶναι ὁ Ἡρακλείτειος Λόγος;», *Φιλοσοφεῖν* (Ἰούνιος 2020), *passim*.

μετοχής του άκτιστου και πραγματικού συνεργητικού διαλόγου με αυτό, τοποθετώντας στη θέση του το υπερφυσικό, όπου ή μετοχή στο άκτιστο «μεταφράζεται» στις κτιστές διαστάσεις, ιδιότητες και ανάγκες του δημιουργήματος. Έχει κάποιος τον πειρασμό να σκεφθεί πώς είναι ακριβώς αυτή ή θεολογική έννοια του υπερφυσικού που δεν είναι άκτιστο, που εκκοσμιεύθηκε μεταμφιεζόμενη στη Μετα-διαφωτιστική ανάγκη και έννοια του *transhumanism*, μαζί με την ανάγκη για Γενετική και ψηφιακή αναβάθμιση, με μόνο κριτήριο τις ανάγκες για περισσότερη ισχύ και ευδοκίμηση. Όταν το άκτιστο δεν μετέχεται, μάς απομένει μόνον ή υπερ-ανθρώπινη «υπερφυσική» αναβάθμιση του κτιστού...

Θα θέλαμε μόνον να ονομάσουμε μιάν άλλη προοπτική για τή (βιο)Τεχνολογία, θεολογικής έμπνεύσεως, για τή θεωρητική ανάπτυξη τής οποίας θα πρέπει ίσως να γραφεί μία ολόκληρη πραγματεία. Θα τήν αποκαλούσαμε *Διαλογική (βιο)Τεχνολογία*, θεωρώντας ως θεμελιώδη χαρακτηριστικά της, έσωτερικώς αλληλένδετα, τόν προσανατολισμό κατ' αρχάς πρὸς αυτό που έχουμε ονομάσει, με έναυσμα τή θεολογία Μαξίμου του Όμολογητή «διαλογική σύσταση τής κτιστής φύσης»⁵², τήν αποτροπή, εν συνεχεία, τής καταναγκαστικής όμογενοποίησης τών ανθρώπων, στήν οποία οδηγεί ή συρρίκνωσή τους στο ψυχο-βιολογικό, δια τής προαγωγής μιᾶς γνήσιας διαλογικής κοινωνίας πραγματικῶν προσώπων, όπου κανείς δεν ύπαγορεύει στόν άλλο τήν ύπαρξή του⁵³, και τή δημιουργία εν τέλει εκείνης ακριβώς τής *αναλογικής ταυτότητας* που εκφράζεται ως μίμηση τής ένοποιου άγαπητικής ενέργειας του Θεού – τής θέλησης για τό όμοούσιο, ενάντια στή θέληση για δύναμη⁵⁴. Οί τρεις αυτές άρχές, στόν αντίποδα σχεδόν τών τριών άρχών του Stuart Russell, θα είχαν τήν δύναμη να καταστήσουν τή (βιο)Τεχνολογία γενικὰ

52. Βλ. γι' αυτό π. Ν. Λουδοβίκου, *Μαξίμου του Όμολογητού, Τά 400 κεφάλαια περι Αγάπης, Είσαγωγή στήν θεολογία του Αγ. Μαξίμου*, κεφ. ΙΙ, 1, Ι. Μ. Μονή Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος (ύπό έκδοση). Πρόκειται για τή θέση πώς τό λογικό κτίσμα μετέχει διαλογικά, σε διάλογο δηλαδή τών ανθρώπων μεταξύ τους και μετά του Θεού, με τά Μυστήρια και τήν άσκηση, στήν ανάδειξη του κατὰ φύσιν τρόπου ύπάρξεως τών όντων.

53. Βλ. π. Ν. Λουδοβίκου, *Οί Τρόμοι του Προσώπου και τά Βάσανα του Έρωτα: Κριτικοί στοχασμοί για μιᾶ μετανεωτερική θεολογική όντολογία*, έκδ. Άρμός, Άθήνα 2009, 2018, σσ. 47-58.

54. Βλ. τήν ανάπτυξη τής έννοιας στό: π. Ν. Λουδοβίκου, *Άναλογικές Ταυτότητες: Πατερικές Πηγές Έπανεργμείας του Έλληνο-δυτικού Έαυτού*, έκδ. Έν Πλω, Άθήνα 2020, σσ. 69-78.

καὶ τὴν Τεχνητὴ Νοημοσύνη εἰδικὰ διαλογικὲς, σὲ συνεχῆ θεωρία τῶν λόγων καὶ τῶν ἐνεργειῶν καὶ ἐν τέλει τῶν σκοπῶν τοῦ Θεοῦ μέσα στὰ κτίσματα, σοφές, μετριάζουσες καὶ ἐπωφελεῖς, μὲ τὴν αἴσθηση τῶν ὁρίων συνεχῶς παροῦσα. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπίγνωση πῶς ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου τῶν ὄντων εἶναι κοινὸ ἔργο συνεργίας ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ.

SUMMARY

A Dialogical (Bio)Technology?
The problem of (Bio)Technology
as the definitive and unabated Utopia:
*From Marx and Heidegger to Bostrom, Stuart Russell,
and the dark star of desire.*

By Eld. Nikolaos Loudovikos, *Professor
University Ecclesiastical Academy of Thessaloniki*

This paper initially aims at analyzing some anthropological impasses of modern Technology (which is always a subdivision of Biotechnology) in light of Marx's ultimate denial of the wisdom of nature in favor of the historical praxis of homo technicus, as this is finally explained by Heidegger through his understanding of the enframing of nature as standing-reserve, made by modern man, who prefers, as the absolute subject, to control nature as a dead and passive object, rather than being open to its truth. After the Enlightenment, this gradually led to transhumanism, aspiring to enhancing human nature through the modern Human Genetic Enhancement, which, in the light of Freyer's and McLuhan's thought, is shown as forming an introduction to a possible Totalitarianism. Combining Bostrom's understanding of the General Artificial Intelligence as technological singularity with Russell's insufficient anthropological criteria concerning its manipulation, and both with what we can derive from Psychoanalysis concerning the paranoiac core of modern human desire, we understand that the very core of the spiritual problems of contemporary (Bio)Technology is our modern inability to understand what love consists in. Theology can

offer the ground of a dialogical understanding of (Bio)Technology, in a wise listening of the loving divine logoi in creation (culminating in the incarnation of Logos), instead of imposing human paranoiac desire/will-to-power upon human and cosmic nature.